

HE 201/2022 vp

Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi oikeudenkäymiskaaren 21 luvun 8 ja 8 b §:n muuttamisesta

ESITYKSEN PÄÄASIALLINEN SISÄLTÖ

Esityksessä ehdotetaan muutettavaksi oikeudenkäymiskaarta.

Esityksen mukaan tuomioistuin voisi nykyistä lievemmin edellytyksin kohtuullistaa omasta aloitteestaan määrää, jolla riita-asian hävinnyt asianosainen velvoitetaan korvaamaan jutun voitaneen asianosaisen oikeudenkäyntikuluja.

Ehdotettu laki on tarkoitettu tulemaan voimaan 1.5.2023.

SISÄLLYS

ESITYKSEN PÄÄASIALLINEN SISÄLTÖ.....	1
PERUSTELUT	3
1 Asian tausta ja valmistelu	3
2 Nykytila ja sen arviointi.....	4
2.1 Oikeudenkäyntikulujen korvaamista riita-asiassa koskeva lainsäädäntö	4
2.2 Korvattavien oikeudenkäyntikulujen kohtuullisuuden arvioiminen	6
2.3 Oikeudenkäyntikulujen korvaaminen ja oikeudenmukainen oikeudenkäynti.....	9
2.4 Oikeudenkäyntikulujen määrä	11
2.5 Nykytilan arviointi	12
3 Tavoitteet	13
4 Ehdotukset ja niiden vaikutukset	13
4.1 Keskeiset ehdotukset.....	13
4.2 Pääasialliset vaikutukset.....	13
4.2.1 Vaikutukset oikeudenkäynnissä	13
4.2.2 Viranomaisvaikutukset.....	14
4.2.3 Taloudelliset vaikutukset	15
4.2.4 Vaikutukset perus- ja ihmisoikeuksiin	17
4.2.5 Muut yhteiskunnalliset vaikutukset.....	18
5 Muut toteuttamisvaihtoehdot	19
5.1 Vaihtoehdot ja niiden vaikutukset.....	19
5.2 Ulkomaiden lainsäädäntö ja muut ulkomailla käytetyt keinot	22
6 Lausuntopalaute	23
7 Säännöskohtaiset perustelut.....	25
8 Lakia alemman asteinen sääntely	27
9 Voimaantulo	27
10 Toimeenpano ja seuranta	28
11 Suhde muihin esityksiin.....	28
12 Suhde perustuslakiin ja säätämisyjärjestys	28
12.1 Oikeusturva	28
12.2 Omaisuuden suoja ja sopimusvapaus.....	30
12.3 Johtopäätös.....	31
LAKIEHDOTUS	32
Laki oikeudenkäymiskaaren 21 luvun 8 ja 8 b §:n muuttamisesta.....	32
LIITE	33
RINNAKKAISTEKSTI.....	33
Laki oikeudenkäymiskaaren 21 luvun 8 ja 8 b §:n muuttamisesta.....	33

PERUSTELUT

1 Asian tausta ja valmistelu

Pääministeri Sanna Marinin hallituksen ohjelmassa on asetettu tavoitteeksi oikeusturvan saata-
vuus taloudellisesta ja yhteiskunnallisesta asemasta riippumatta. Eräinä keinoina tähän pääse-
miseksi hallitusohjelmassa on mainittu oikeudenkäyntien kustannusten alentaminen ja oikeu-
denkäyntikulujen määräytymisperusteiden selvittäminen muun muassa kulluriskin alenta-
miseksi (Pääministeri Sanna Marinin hallituksen ohjelma 10.12.2019: Osallistava ja osaava
Suomi – sosiaalisesti, taloudellisesti ja ekologisesti kestävä yhteiskunta, Valtioneuvoston jul-
kaisuja 2019:31, s. 87–88).

Oikeusministeriö tilasi Helsingin yliopiston Kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutilta sel-
vityksen vaadittujen ja tuomittujen oikeudenkäyntikulujen määrästä laajoissa riita-asioissa ja
siitä, miten ne ovat viime aikoina kehittyneet. Käräjäoikeuksissa alkuvuonna 2019 pääkäsitte-
lyssä ratkaistuihin riita-asioihin pohjautuva selvitys julkaistiin syyskuussa 2020 (Laura Sarasoja
– Chris Carling, Oikeudenkäyntikulut pääkäsittelyssä ratkaistuissa riita-asioissa 2019, Edilex
2020/36).

Oikeusministeriössä laadittiin keväällä 2021 arviomuistio, jossa selvitetään oikeudenkäyntiku-
lujen määräytymisperusteita ja esitetään keinoja kulluriskin alentamiseksi riita-asioissa (Oikeu-
denkäyntikulut riita-asioissa. Arviomuistio. Oikeusministeriön julkaisuja, Selvityksiä ja ohjeita
2021:16).

Arviomuistiosta pyydettiin lausuntoja kevätkesällä 2021. Arviomuistiosta saaduista 37 lausun-
nosta on laadittu tiivistelmä (Arviomuistio oikeudenkäyntikuluista riita-asioissa. Lausuntotii-
vistelmä. Oikeusministeriön julkaisuja, Mietintöjä ja lausuntoja 2021:38).

Oikeusministeriö asetti 29.11.2021 työryhmän arvioimaan, kuinka oikeudenkäymiskaaren 21
luvun 8 b §:ää tulisi muuttaa, jotta asianosaisen maksettavaksi tuomittavien oikeudenkäyntiku-
lujen määrää alennettaisiin kohtuuttomuustilanteissa viran puolesta nykyistä useammin. Lisäksi
työryhmän piti arvioida, tulisiko säätää siitä, että oikeudenkäyntiasiamiehen tai -avustajan tulisi
ennen oikeudenkäyntiä antaa päämiehelleen arvio asiassa mahdollisesti aiheutuvista oikeuden-
käyntikuluista. Työryhmän tuli tehdä tarpeellisiksi katsomansa säädösehdotukset ja laatia mie-
tintönsä hallituksen esityksen muotoon. Työryhmän mietintö julkaistiin 6.5.2022.

Mietinnöstä pyydettiin lausuntoja kevätkesällä 2022. Mietinnöstä saaduista 32 lausunnosta on
laadittu tiivistelmä (Oikeudenkäyntikulutyöryhmän mietintö. Lausuntotiiivistelmä. Oikeusmi-
nisteriön mietintöjä ja lausuntoja 2022:30).

Esityksen jatkovalmistelu on tehty virkatyönä oikeusministeriössä.

Asiaa koskevat lainvalmisteluasiakirjat ovat valtioneuvoston hankeikkunassa osoitteessa
<https://oikeusministerio.fi/hankkeet-ja-saadossalvmlstelu> tunnuksella OM007:00/2021.

2 Nykytila ja sen arviointi

2.1 Oikeudenkäyntikulujen korvaamista riita-asiassa koskeva lainsäädäntö

Oikeudenkäynnistä asianosaiselle aiheutuvia kustannuksia sanotaan oikeudenkäyntikuluiksi. Oikeudenkäyntikuluja aiheutuu oikeudenkäyntimaksusta, korvauksista asianosaisen nimeämille todistajille ja asiantuntijoille, asianosaisen omista kuluista kuten matkakustannuksista oikeuspaikalle ja asianosaisen oikeudenkäyntiasiamiehen tai -avustajan palkkiosta. Näistä viimeksi mainitun merkitys on tavallisesti suurin.

Jos riita-asian asianosaisella ei ole oikeutta valtion varoista maksettavaan oikeusapuun, hän vastaa itse omista oikeudenkäyntikuluistaan. Jos hän kuitenkin voittaa asian, hänellä on lähtökohtaisesti oikeus saada vastapuoleltaan korvaus oikeudenkäyntikuluistaan. Hävinneen asianosaisen näkökulmasta tämä merkitsee, että hän joutuu maksamaan omien oikeudenkäyntikulujensa lisäksi vastapuolensa oikeudenkäyntikulut.

Oikeudenkäyntikulujen korvaamisesta riita-asiassa säädetään oikeudenkäymiskaaren 21 luvussa. Oikeudenkäymiskaaren 21 luvun 1 §:n pääsäännön mukaan asianosainen, joka häviää asian, on velvollinen korvaamaan kaikki vastapuolensa tarpeellisista toimenpiteistä johtuvat kohtuulliset oikeudenkäyntikulut, jollei muualla laissa toisin säädetä. Säännös ilmentää niin sanottua täyden korvauksen periaatetta, jonka mukaan oikeudenkäynnin hävinneen asianosaisen tulee lähtökohtaisesti maksaa myös voittajan oikeudenkäyntikulut kokonaisuudessaan. Täyden korvauksen periaatteella pyritään yhtäältä ohjaamaan ihmisten ja yhteisöjen käyttäytymistä, toisaalta korjaamaan vahingot, joita oikeuksiin pääseminen tai niiden puolustaminen aiheuttavat.

Korvattavia oikeudenkäyntikuluja ovat oikeudenkäymiskaaren 21 luvun 8 §:n 1 momentin mukaan oikeudenkäynnin valmistelusta ja asian tuomioistuimessa ajamisesta sekä asiamiehen tai avustajan palkkiosta aiheutuneet kustannukset. Korvausta suoritetaan myös oikeudenkäynnin asianosaiselle aiheuttamasta työstä ja oikeudenkäyntiin välittömästi liittyvästä menetyksestä.

Hävinneen asianosaisen kuluvastuu rajoittuu tarpeellisista toimenpiteistä johtuneisiin kohtuullisiin kustannuksiin. Tarpeellisia ovat vain toimenpiteet, jotka ovat olleet oikeudenkäynnin kannalta aiheellisia. Arvioitaessa toimenpiteen tarpeellisuutta merkitystä on sillä, onko sille sen suorittamisen ajankohtana ollut objektiivisesti arvioiden perusteltu syy (HE 107/1998 vp s. 16). Tarpeellistenkin toimenpiteiden palkkiolaskutuksen tulee olla kohtuullinen (LaVM 26/1998 vp s. 3).

Oikeudenkäyntikuluvaatimus on luonteeltaan dispositiivinen. Se tarkoittaa, että asianosaisten on toisaalta vaadittava kulukorvausta, ja toisaalta sitä, että tuomioistuin on sidottu vastapuolen myöntämiseen (HE 107/1998 vp s. 16).

Oikeudenkäymiskaaren 21 luku sisältää lukuisia poikkeuksia 1 §:n pääsäännöstä.

Ensinnäkin luvun 2 §:n mukaan asiassa, jossa sovinto ei ole sallittu, asianosaiset vastaavat itse oikeudenkäyntikuluistaan, jollei ole erityistä syytä velvoittaa asianosaista korvaamaan osaksi tai kokonaan vastapuolensa oikeudenkäyntikulut. Kysymys on asioista, joissa oikeusseuraamusta, kuten juridista isyyttä taikka lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta, ei voida saada pätevästi aikaan pelkästään asianosaisten välisellä sopimuksella, vaan oikeusseuraamus edellyttää tuomioistuimen myötävaikutusta.

Oikeudenkäymiskaaren 21 luvun 3 § koskee osavoittotilanteita. Jos samassa asiassa on esitetty useita vaatimuksia, joista osa ratkaistaan toisen ja osa toisen hyväksi, he saavat pitää oikeudenkäyntikulunsa vahinkonaan, jollei ole syytä velvoittaa asianosaista korvaamaan niitä osaksi vastapuolelle. Jos sillä, minkä asianosainen on hävinnyt, on vain vähäinen merkitys asiassa, hänen tulee saada täysi korvaus kuluistaan. Laki on sama, milloin asianosaisen vaatimus hyväksytään ainoastaan osaksi. Tällöin asianosaiselle voidaan kuitenkin tuomita täysi korvaus kuluistaan myös siinä tapauksessa, että hänen vaatimuksensa hyväksymättä jäänyt osa koskee ainoastaan harkinnanvaraista seikkaa, jolla ei ole sanottavaa vaikutusta asianosaisten oikeudenkäyntikulujen määrään.

Oikeudenkäymiskaaren 21 luvun 4 §:n 1 momentissa säädetään kuluvastuusta tarpeettomassa oikeudenkäynnissä. Jos voittanut asianosainen on aloittanut oikeudenkäynnin ilman, että vastapuoli on antanut siihen aiheita, taikka muutoin tahallisesti tai huolimattomuudesta aiheuttanut tarpeettoman oikeudenkäynnin, hän on velvollinen korvaamaan vastapuolensa oikeudenkäyntikulut, jollei asiassa ilmenneisiin seikkoihin nähden ole aiheita määrätä, että kumpikin asianosainen saa pitää oikeudenkäyntikulunsa vahinkonaan.

Oikeudenkäymiskaaren 21 luvun 4 §:n 2 momentti koskee tuntemattoman seikan vaikutusta. Jos seikka, josta asian lopputulos aiheutui, ei ennen oikeudenkäyntiä ollut hävinneen asianosaisen tiedossa eikä hänen olisi pitänytäkään olla siitä tietoinen, tuomioistuimien voi määrätä, että asianosaisten on pidettävä oikeudenkäyntikulunsa vahinkonaan.

Oikeudenkäymiskaaren 21 luvun 5 §:ssä säädetään oikeudenkäynnin pitkittämisen merkityksestä. Jos asianosainen on jäämällä pois tuomioistuimesta, jättämällä noudattamatta tuomioistuimen antamia määräyksiä tai esittämällä väitteen, jonka hän on tiennyt tai hänen olisi pitänyt tietää aiheettomaksi, taikka muutoin oikeudenkäyntiä pitkittämällä velvollisuuden vastaisella menettelyllään tahallisesti tai huolimattomuudesta aiheuttanut toiselle asianosaiselle kustannuksia, hän on velvollinen korvaamaan sellaiset kustannukset riippumatta siitä, kuinka oikeudenkäyntikulut muutoin on korvattava.

Oikeudenkäymiskaaren 21 luvun 6 § täydentää 4 ja 5 §:ää. Sen mukaan asianosaisen edustaja, asiamies tai avustaja, joka 4 tai 5 §:ssä tarkoitettulla tavalla tahallisesti tai huolimattomuudesta on aiheuttanut toiselle asianosaiselle tässä luvussa tarkoitettuja oikeudenkäyntikuluja, voidaan velvoittaa, sen jälkeen kun hänelle on varattu tilaisuus tulla kuulluksi, yhteisvastuullisesti asianosaisen kanssa korvaamaan kyseiset kulut.

Oikeudenkäymiskaaren 21 luvun 8 a §:n mukaan silloin, jos asia on ollut oikeudellisesti niin epäselvä, että hävinneellä asianosaisella on ollut perusteltu syy oikeudenkäyntiin, tuomioistuimien voi määrätä, että asianosaiset osaksi tai kokonaan vastaavat itse oikeudenkäyntikulusta. Korkein oikeus on katsonut, että voittaneen asianosaisen oikeudenkäyntikuluvaatimus voidaan pykälän nojalla hylätä, vaikka hävinnyt asianosainen ei vetoaisikaan oikeudelliseen epäselvyyteen, kunhan hänen lausumistaan voidaan päätellä hänen vastustaneen vastapuolensa oikeudenkäyntikuluvaatimusta (KKO 2005:15).

Oikeudenkäymiskaaren 21 luvun 8 b § koskee tilannetta, jossa kuluvastuu osoittautuu ilmeisen kohtuuttomaksi. Pykälän nojalla tuomioistuimien voi viran puolesta alentaa asianosaisen maksettavaksi tuomittavien oikeudenkäyntikulujen määrää, jos asianosaisen velvoittaminen korvaamaan vastapuolen oikeudenkäyntikulut huomioon ottaen oikeudenkäyntiin johtaneet seikat, asianosaisten asema ja asian merkitys olisi kokonaisuutena arvioiden ilmeisen kohtuutonta. Tätä lainkohtaa tarkastellaan lähemmin seuraavassa jaksossa.

Oikeudenkäymiskaaren 21 luvun 8 c koskee oikeudenkäyntikuluja velkomus- ja häätöasioissa, jotka ratkaistaan oikeudenkäymiskaaren 5 luvun 13 tai 14 §:n nojalla valmistelua jatkamatta yksipuolisella tuomiolla. Näissä asioissa tuomioistuimen tulee viran puolesta arvioida vastapuolen maksettavaksi tuomittavien oikeudenkäyntikulujen määrä ottaen huomioon haastehakemuksen edellyttämä tarpeellisen työn määrä, saatavan suuruus ja välttämättömät kulut.

Oikeusministeriö on antanut asetuksen vastapuolen maksettavaksi tuomittavista oikeudenkäyntikuluista oikeudenkäymiskaaren 21 luvun 8 c §:ssä tarkoitetuissa asioissa (1311/2001). Asetuksen mukaan vastaajan maksettavaksi vaaditut oikeudenkäyntikulut tuomitaan korkeintaan velan pääoman mukaan määräytyvän taksan määräisinä ja eräitä poikkeuksia lukuun ottamatta oikeudenkäyntikulujen tosiasiallisesta määrästä riippumatta. Tällä hetkellä taksat vaihtelevat 50 euron ja 160 euron välillä lisättynä oikeudenkäyntimaksulla.

Oikeudenkäymiskaaren 21 luvun 8 d §:n mukaan oikeudenkäyntikulut tuomitaan 8 c §:n mukaisesti myös asuinhuoneistoa koskevassa huoneenvuokra-asiassa. Jos siihen on painavia syitä eikä asiaa ratkaista oikeudenkäymiskaaren 5 luvun 13 tai 14 §:n nojalla valmistelua jatkamatta yksipuolisella tuomiolla, asianosainen voidaan velvoittaa suorittamaan vastapuolen oikeudenkäyntikuluja 8 c §:ssä säädettyä enemmän.

Oikeudenkäyntikuluja muutoksenhaussa koskee oikeudenkäymiskaaren 21 luvun 16 §. Sen 1 momentin mukaan haettaessa muutosta alemman tuomioistuimen päätökseen, velvollisuus korvata oikeudenkäyntikulut ylemmässä tuomioistuimessa on määrättävä sen mukaisesti, mitä muutoksenhakumenettelyssä on tapahtunut ja onko asianosainen voittanut vai hävinnyt muutoksenhaun.

Näiden säännösten lisäksi oikeudenkäymiskaaren 21 luvussa säädetään oikeudenkäyntikulujen korvausvelvollisuudesta eräissä erityistilanteissa.

Oikeudenkäymiskaaren 21 lukua sovelletaan riita-asioiden lisäksi eräiden muiden asioiden käsitelyssä. Näitä ovat esimerkiksi hakemusasiat (oikeudenkäymiskaaren 8 luvun 13 §), asianomistajan yksin ajamat rikosasiat (oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain (689/1997) 9 luvun 8 §), eräät markkinaoikeudessa käsiteltävät asiat (oikeudenkäynnistä markkinaoikeudessa annetun lain (100/2013) 4 luvun 17 § ja 5 luvun 16 §) sekä konkurssiin asettamista ja muut konkurssia koskevat asiat (konkurssilain (120/2004) 7 luvun 14 §). Tarkempi selonteko tästä lainsäädännöstä sisältyy oikeusministeriössä laadittuun arviomuistioon oikeudenkäyntikuluista (Oikeudenkäyntikulut riita-asioissa. Arviomuistio. Oikeusministeriön julkaisuja, Selvityksiä ja ohjeita 2021:16, s. 28–30).

2.2 Korvattavien oikeudenkäyntikulujen kohtuullisuuden arvioiminen

Kun tuomioistuin ratkaisee riita-asiassa kysymyksen oikeudenkäyntikulujen korvaamisesta, se arvioi korvattavan määrän kohtuullisuutta oikeudenkäymiskaaren 21 luvun 1 §:n ja 8 b §:n nojalla.

Oikeudenkäyntikuluratkaisu tehdään ensisijaisesti oikeudenkäymiskaaren 21 luvun 1 §:n perusteella. Pykälän mukaan asianosainen, joka häviää asian, on velvollinen korvaamaan kaikki vastapuolensa tarpeellisista toimenpiteistä johtuvat kohtuulliset oikeudenkäyntikulut, jollei muulla laissa toisin säädetä. Tässä vaiheessa arvioidaan siten, ovatko voittaneen asianosaisen tarpeellisista toimenpiteistä johtuneet oikeudenkäyntikulut kohtuullisia.

Lain esitöiden mukaan 1 §:n mukaisessa kohtuullisuusharkinnassa arvioidaan, vastaako palkkioveloitus sekä tunnilta veloitettavan markkamäärän että toimenpiteen vaatiman tuntimäärän

osalta kulloisenkin toimenpiteen vaatimaa työn laatua ja määrää. Esimerkiksi asiamiehen laskuttaman oikeudellisesti vaikean haastehakemuksen laatimiseen käytetyn ajan kohtuullinen tunteveloitus on kokonaan eri suuruusluokkaa kuin saman asiamiehen vaikkapa käsittely- tai neuvotteluajankohdista sopimiseen käyttämän ajan veloitus. Asiamiehen kulujen ja palkkion osalta tarpeellisten toimenpiteiden ja kohtuullisten oikeudenkäyntikulujen arvioinnin tulee suhteuttaa kulloisenkin yksittäisen asian erityispiirteisiin, mutta yleensä myös asian vaikeuteen, asiamiehen suorittaman työn määrään ja laatuun sekä samanlaisissa asioissa yleensä käytettyyn laskutukseen (HE 107/1998 vp s. 16).

Kysymys oikeudenkäyntikulusta on kuitenkin dispositiivinen eli sellainen, josta asianosaiset voivat sopia. Sen vuoksi tuomioistuin on sidottu vastapuolen myöntämiseen (HE 107/1998 vp s. 16). Jos hävinnyt asianosainen on myöntänyt vastapuolensa oikeudenkäyntikuluvaatimuksen määrältään oikeaksi, hänet lähtökohtaisesti veloitetaan suorittamaan vaaditut oikeudenkäyntikulut voittaneelle asianosaiselle vaatimuksen mukaisena, eikä oikeudenkäyntikulujen kohtuullisuutta arvioida oikeudenkäymiskaaren 21 luvun 1 §:n perusteella. Vuonna 2019 käräjäoikeudessa pääkäsitellyssä ratkaistuissa riita-asioissa hävinnyt asianosainen riitautti voittaneen asianosaisen oikeudenkäyntikuluvaatimuksen vain noin kolmanneksessa jutuista (Sarasoja – Carling 2020, s. 66).

Oikeudenkäyntikulujen kohtuullisuutta voidaan kuitenkin aina arvioida myös oikeudenkäymiskaaren 21 luvun 8 b §:n nojalla. Oikeudenkäymiskaaren 21 luvun 8 b §:n mukaan silloin, jos asianosaisen velvoittaminen korvaamaan vastapuolen oikeudenkäyntikulut huomioon ottaen oikeudenkäyntiin johtaneet seikat, asianosaisten asema ja asian merkitys olisi kokonaisuutena arvioiden ilmeisen kohtuutonta, tuomioistuin voi viran puolesta alentaa asianosaisen maksettavaksi tuomittavien oikeudenkäyntikulujen määrää.

Oikeudenkäymiskaaren 21 luvun 8 b § merkitsee poikkeusta oikeudenkäyntikulukysymyksen dispositiivisuudesta, sillä tuomioistuin voi sen nojalla kohtuullistaa oikeudenkäyntikulujen korvausvelvollisuutta viran puolesta eli omasta aloitteestaan. Asianosaisten tahdonilmaisut eivät siis tässä harkinnassa sido tuomioistuinta.

Oikeudenkäymiskaaren 21 luvun 8 b §:n mukaisessa kohtuullisuusarvioinnissa on kysymys enemmän asianosaiseen kuin asiaan liittyvistä tekijöistä. Pykälän säätämiseen johtaneen hallituksen esityksen mukaan säännöksen soveltaminen tulisi kysymykseen poikkeustapauksissa ja edellyttäisi säännöksen sisältämien edellytysten täyttymistä kokonaisuutena arvioiden. Ilmeisen kohtuuttomuuden kokonaisarvioinnissa tulee punnita kaikkia laissa mainittuja edellytyksiä. Mikään niistä ei sinällään voi yksin synnyttää säännöksen tarkoittamaa kohtuuttomuutta. Säännös on tarkoitettu sovellettavaksi poikkeustilanteissa, esimerkiksi silloin, kun julkisyhteisö voittaa jutun sellaista kansalaista vastaan, jolla on ollut perusteltu syy oikeudenkäyntiin (HE 107/1998 vp s. 13–14 ja 20).

Lakivaliokunta on katsonut, että oikeudenkäyntikuluja tulee pykälän nojalla viran puolesta kohtuullistaa, jos asianosaisella on ollut perusteltu kanta, jonka hän lopulta häviää, oikeudenkäynnin vastapuolet eivät ole tasavertaisia keskenään, esimerkiksi yksityinen kuluttaja ja suuri vakuutusyhtiö, ja asialla on todellista merkitystä hävinneelle osapuolelle (LaVM 26/1998 vp s. 5).

Oikeudenkäymiskaaren 21 luvun 8 b §:n sanamuodon mukaan tuomioistuin ”voi” kohtuullistaa oikeudenkäyntikulujen korvausvelvollisuutta sen ollessa ilmeisen kohtuuton. Lainkohdan esittöiden mukaan tuomioistuimen kuitenkin ”tulee” alentaa asianosaisen maksettavaksi tuomittavien oikeudenkäyntikulujen määrää, jos pykälän soveltamisedellytykset täyttyvät (HE 107/1998 vp s. 21 ja LaVM 26/1998 vp s. 5).

Korvattavien oikeudenkäyntikulujen kohtuullistaminen oikeudenkäymiskaaren 21 luvun 8 b §:n nojalla on harvinaista.

Korkein oikeus on vain harvoissa ratkaisuisa pitänyt oikeudenkäyntikulujen täysimääräistä korvausvelvollisuutta oikeudenkäymiskaaren 21 luvun 8 b §:ssä tarkoitetulla tavalla ilmeisen kohtuuttomana. Tällainen on kuitenkin esimerkiksi ratkaisu KKO 2004:23. Siinä ravintolan kokki oli työssään saanut sähköiskun yleiskoneesta, jonka pistotulppa oli kytketty virheellisesti. Kokille oli aiheutunut vaikea-asteinen traumaperäinen stressireaktio. Kytkennän suorittanut elinkeinonharjoittaja veloitettiin suorittamaan kokille korvausta kipuun ja särkyyn rinnastettavasta kärsimyksestä.

Korkein oikeus katsoi, että kokilla oli ollut työsuojeluviranomaisen kannanoton perusteella aiheutta olettaa, että myös hänen työnantajansa olisi vastuussa hänelle työssä aiheutuneesta vammutumisesta. Kokin kanne työnantajansa vastaan oli kuitenkin hylätty. Korkein oikeus otti huomioon oikeudenkäyntiin johtaneet seikat sekä asian taloudellisen merkityksen kokille ja katsoi, että tämänlaatuisessa asiassa olisi ilmeisen kohtuutonta velvoittaa hänet työntekijänä korvaamaan hänen työnantajayhtiönsä oikeudenkäyntikulut asiassa. Korkein oikeus vapautti kokin kaikesta vastapuolensa oikeudenkäyntikulujen korvausvelvollisuudesta.

Sen sijaan esimerkiksi ratkaisussa KKO 2005:91 korkein oikeus päätyi toiseen lopputulokseen. Ratkaisussa konkurssiin menneen kalanviljelylaitoksen työntekijä oli nostanut kanteen häntä konkurssiin liittyviä saatavia koskevassa riidassa avustanutta lakiasiaintoimistoa vastaan katsoen, että toimisto oli menetellyt huolimattomasti, kun se oli jättänyt eräitä kanteita nostamatta eikä ollut tehnyt hänen puolestaan palkkaturvahakemusta. Työntekijä oli hävinnyt riidan lakiasiaintoimistoa vastaan.

Korkein oikeus katsoi, että oikeudenkäyntiin johtaneet seikat puolsivat vain heikosti jos ollenkaan kuluvastuun kohtuullistamista. Oli harkinnanvaraista, olisiko palkkaturva-asia pitänyt jättää asiamiehen huolellisen ja perusteellisen selvityksen varaan vai olisiko siinä pitänyt edetä kanteen nostamiseen asti. Työntekijän ja pienen lakiasiaintoimiston taloudellisessa asemassa ei ollut sellaista eroa, että se olisi puoltanut kohtuullistamista tai puhunut sitä vastaan. Asian merkitys puolsi kohtuullistamista, koska kyse oli ollut huomattavasta palkkasaatavasta, johon työntekijä oli riidatta ollut oikeutettu. Asiaa kokonaisuutena arvostellen korkein oikeus antoi suurimman painon oikeudenkäyntiin johtaneille syille ja katsoi, ettei työntekijän maksettavaksi tuomittavien oikeudenkäyntikulujen määrää tullut alentaa oikeudenkäymiskaaren 21 luvun 8 b §:n nojalla.

Oikeudenkäyntikulujen korvausvelvollisuuden kohtuullistaminen oikeudenkäymiskaaren 21 luvun 8 b §:n perusteella on harvinaista myös alemmissa oikeusasteissa. Vuonna 2019 käräjäoikeudessa pääkäsitellyssä ratkaistuissa riita-asioissa kuluvastuuta kohtuullistettiin säännöksen nojalla kolmessa prosentissa juttuja. Tyypitilanteessa jutun hävinnyt kantaja oli yksityishenkilö, joka oli hävinnyt riidan vakuutusyhtiötä tai työnantajansa vastaan. Maksettavaksi tuomitavaa määrää alennettiin 29–100 prosenttia. Vastapuolen oikeudenkäyntikulujen määrä ei ollut kaikissa tilanteissa erityisen suuri, vaan lainkohtaa sovellettiin myös keskimääräisiä pienempiin oikeudenkäyntikuluvaatimuksiin (Sarasoja – Carling 2020, s. 70–71; ks. myös Satu Saarensola, Oikeudenkäyntikulut ja kohtuullisuus. Tutkimus kulujen jakautumisesta taloudellisesti tai muutoin eriarvoisten asianosaisten kesken, Helsinki 2017, s. 271–273 ja 294).

2.3 Oikeudenkäyntikulujen korvaaminen ja oikeudenmukainen oikeudenkäynti

Oikeusturvasta säädetään *perustuslain (731/1999)* 21 §:ssä. Sen 1 momentin mukaan jokaisella on oikeus saada asiansa käsiteltyksi asianmukaisesti ja ilman aiheetonta viivytystä lain mukaan toimivaltaisessa tuomioistuimessa tai muussa viranomaisessa sekä oikeus saada oikeuksiaan ja velvollisuuksiaan koskeva päätös tuomioistuimen tai muun riippumattoman lainkäyttöelimen käsiteltäväksi. Pykälän 2 momentin mukaan käsittelyn julkisuus sekä oikeus tulla kuulluksi, saada perusteltu päätös ja hakea muutosta samoin kuin muut oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin ja hyvän hallinnon takeet turvataan lailla.

Perustuslain 2 momentin luetteloa oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin osa-alueista ei ole tarkoitettu tyhjentäväksi. Toisaalta se ei estä säätämästä lailla vähäisiä poikkeuksia näihin oikeussuojatakeisiin, kunhan kyseiset poikkeukset eivät muuta oikeussuojatakeiden asemaa pääsääntönä eivätkä yksittäisessä tapauksessa vaaranna yksilön oikeutta oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin (HE 309/1993 vp s. 74).

Perustuslakivaliokunnan mukaan oikeudenkäyntikulujen korvaamisvelvollisuuden sääntely on merkityksellistä yksilön oikeusturvatakeisiin kuuluvien oikeuksien tosiasiallisten käyttömahdollisuuksien ja -edellytysten kannalta (PeVL 64/2002 vp s. 3). Perustuslakivaliokunta on katsonut, että oikeusturvan takeisiin hallinnollista rangaistusseuraamusta koskevassa oikeudenkäynnissä voidaan katsoa kuuluvan myös oikeus saada kohtuullinen korvaus oikeudenkäyntikulusta, jos seuraamusta koskeva vaatimus hylätään lainvastaisena. Seuraamusvaatimuksen kohteena olevan oikeusturvaa olisi omiaan heikentämään se, jos hän joutuisi itse vastaamaan oikeudenkäyntikulustaan myös tässä tilanteessa (PeVL 12/2019 vp s. 9).

Oikeudenmukaisesta oikeudenkäynnistä on määräyksiä myös Euroopan ihmisoikeussopimuksen 6 artiklassa, kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskevan kansainvälisen yleissopimuksen 14 artiklassa ja Euroopan unionin perusoikeuskirjan 47 artiklassa.

Euroopan ihmisoikeussopimuksen 6 artiklan 1 kohdan mukaan jokaisella on oikeus kohtuullisen ajan kuluessa oikeudenmukaiseen ja julkiseen oikeudenkäyntiin laillisesti perustetussa riippumattomassa ja puolueettomassa tuomioistuimessa silloin, kun päätetään hänen oikeuksistaan ja velvollisuuksistaan tai häntä vastaan nostetusta rikossyytteestä.

Euroopan ihmisoikeussopimuksen 6 artiklan 1 kohdan sisältöä on täsmennetty ja kehitetty Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisukäytännössä. Ihmisoikeustuomioistuin on muun ohella katsonut, että artiklan takaamaan oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin sisältyy myös oikeus saada asiansa tuomioistuimen käsiteltäväksi (esim. suuren jaoston ratkaisu *Zubac v. Kroatia* 5.4.2018, kohta 76, ja täysistunnon ratkaisu *Golder v. Yhdistynyt kuningaskunta* 21.2.1975, kohta 35). Tuomioistuimeen pääsyn tehokas varmistaminen saattaa joissain olosuhteissa edellyttää esimerkiksi sitä, että valtio tarjoaa oikeusapua myös riita-asian asianosaiselle, vaikka siitä ei säädetäkään ihmisoikeussopimuksen 6 artiklan 1 kohdassa (*Airey v. Irlanti* 9.10.1979, kohta 26).

Oikeutta saada asiansa tuomioistuimen käsiteltäväksi voidaan ihmisoikeustuomioistuimen mukaan rajoittaa. Oikeuden tulee silti tällöinkin olla tehokas ja käytännöllinen, ei teoreettinen ja illusorinen (esim. Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen suuren jaoston ratkaisu *Zubac v. Kroatia* 5.4.2018, kohdat 77–78, *Bellet v. Ranska* 4.12.1995, kohta 36 ja täysistunnon ratkaisu *Golder v. Yhdistynyt kuningaskunta* 21.2.1975, kohta 38).

Euroopan ihmisoikeustuomioistuin on katsonut, että sääntöä, jonka mukaan hävinneen asianosaisten tulee korvata voittaneen asianosaisten oikeudenkäyntikulut, on mahdollista pitää tuomioistuimeen pääsyn rajoituksena. Syy on se, että tämä niin sanottu häviö maksaa -periaate vaikuttaa asianosaisten tosiasiallisiin mahdollisuuksiin esittää vaatimuksia oikeudenkäynnissä. Se ei kuitenkaan itsessään ole ihmisoikeussopimuksen 6 artiklan vastainen. Säännön arvioinnissa 6 artiklan kannalta on kiinnitettävä huomiota siihen, pyritäänkö sillä hyväksyttävään päämäärään ja onko se oikeassa suhteessa päämäärään nähden.

Euroopan ihmisoikeustuomioistuin on todennut, että häviö maksaa -periaatteen taustalla on pyrkimys välttää turhilta oikeudenkäynneiltä ja kohtuuttoman korkeilta oikeudenkäyntikuluilta. Se ehkäisee perusteettomia kanteiden nostamista ja liioiteltujen vaatimusten esittämistä. Periaatteen voidaan siten yleisesti ottaen katsoa osaltaan takaavan hyvän oikeudenhoidon ja suojelevan toisten asianosaisten oikeuksia. Näitä voidaan ihmisoikeustuomioistuimen mukaan pitää hyväksyttävänä tarkoituksena rajoittaa pääsyä oikeuteen.

Hävinneen asianosaisten maksettavaksi tuomittavien oikeudenkäyntikulujen määrä on kuitenkin tekijä, joka tulee ottaa huomioon arvioitaessa rajoituksen suhteellisuutta. Liian suuret kustannukset voivat merkitä Euroopan ihmisoikeussopimuksen 6 artiklassa kiellettyä estettä saada asiansa tuomioistuimen käsiteltäväksi (Klauz v. Kroatia 18.7.2013, kohdat 78–85 ja Stankov v. Bulgaria 12.7.2007, kohdat 50–52; häviö maksaa -periaatteesta omaisuuden suojan näkökulmasta vastaavasti Cindrić ja Bešlić v. Kroatia 6.9.2016, kohdat 94–98).

Euroopan neuvoston ministerikomitea on antanut suosituksen toimenpiteistä oikeuden saatavuuden edistämiseksi (*Recommendation No. R (81) 7 of the Committee of Ministers to Member States on Measures Facilitating Access to Justice*). Sen 14 kohdan mukaan oikeudenkäynnin voittaneen asianosaisten tulisi muissa kuin erityisissä olosuhteissa saada hävinneeltä asianosaiselta korvaus kohtuullisista oikeudenkäyntikuluistaan. Suosituksen selitysmuistion kohdan 54 mukaan jäsenvaltioiden tulisi määrittellä kansallisessa lainsäädännössään nämä erityiset olosuhteet, joissa tuomioistuimet voivat poiketa pääsäännöstä (*Explanatory Memorandum on Recommendation No. R (81) 7*).

Oikeudenmukainen oikeudenkäynti on turvattu myös *kansalais- ja poliittisia oikeuksia koskevan kansainvälisen yleissopimuksen 14 artiklassa*. Sen 1 kappaleen mukaan päätettäessä henkilön oikeuksistaan tai velvoituksiaan riita-asiassa jokaisella on oikeus rehelliseen ja julkiseen oikeudenkäyntiin laillisesti perustetun toimivaltaisen, riippumattoman ja puolueettoman tuomioistuimen edessä.

Yleissopimusta valvova YK:n ihmisoikeuskomitea on katsonut, että olisi yleissopimuksen 14 artiklan 1 kappaleen kannalta ongelmallista, jos tuomioistuin tai muu viranomainen asettaisi yksilölle sellaisen kuluvaluun, että hänen pääsynsä tuomioistuimeen voisi tosiasiallisesti estyä (Leonard John Lindon v. Australia 25.11.1998, Communication No. 646/1995, kohta 6.4 ja Y.B. v. Venäjä 23.4.2014, Communication No. 1983/2010, kohta 9.4).

Ihmisoikeuskomitea on katsonut Suomen rikkoneen yleissopimuksen 14 artiklan 1 kohtaa saamelaisiin oikeuksiin liittyvässä asiassa, jossa hovioikeus oli velvoittanut kantajat korvaamaan valtion viranomaisen oikeudenkäyntikuluja (Äärelä ja Näkkäljärvi v. Suomi 7.11.2001, Communication nro 779/1997).

Asiassa kantajat olivat vaatineet poronhoito-alueelle suunniteltujen hakkuiden kieltämistä. Kanne oli osittain menestynyt käräjäoikeudessa, mutta hovioikeus oli hylännyt sen kokonaan ja velvoittanut kantajat korvaamaan vastapuolensa Metsähallituksen oikeudenkäyntikuluja yhteis-

vastuullisesti noin 74 000 markalla. Vaikka Metsähallitus vaati kuluja lopulta vain 20 000 markkaa, sekin vastasi valtaosaa kantajien verotettavista tuloista. Kantajat katsoivat tämän rikkoneen yleissopimuksen 14 artiklan 1 kohtaa, koska ankara kuluvastuu käytännössä esti saamelaisia turvautumasta oikeussuojakeinoihin yleissopimuksessa turvattujen oikeuksiensa saamiseksi.

Ihmisoikeuskomitea totesi, että joustamaton sääntely, jonka mukaan jutun hävinnyt asianosainen tulee velvoittaa korvaamaan voittaneen asianosaisen kulut, voi vaikuttaa kielteisesti ihmisten kykyyn vaatia tuomioistuimissa yleissopimuksessa turvattuja oikeuksiaan. Tässä tapauksessa kantajat olivat saamelaisia yksityishenkilöitä, joiden vaatimukset perustuivat vähemmistöjen oikeutta nauttia omasta kulttuuristaan koskevaan yleissopimuksen 27 artiklaan. Näissä olosuhteissa hovioikeuden ratkaisu velvoittaa kantajat korvaamaan Metsähallituksen oikeudenkäyntikulut huomattavalla määrällä merkittiin yleissopimuksen 14 artiklan 1 kohdan loukkausta, kun otettiin huomioon kuluvastuun merkitys kantajille ja tällaisen ratkaisun vaikutus vastavassa asemassa olevien muiden mahdollisten kantajien pääsyyn tuomioistuimeen.

Ihmisoikeuskomitean ratkaisun arvioinnissa tulee huomata, että se liittyy vähemmistöjen oikeuksiin ja valtiota vastaan nostettuun kanteeseen. Laki on sittemmin muuttunut. Oikeudenkäymiskaaren 21 lukuun vuonna 1999 tehtyjen muutosten ansiosta kulukysymystä on ihmisoikeuskomiteankin mukaan mahdollista harkita tapauskohtaisemmin kuin puheena olleessa asiassa.

2.4 Oikeudenkäyntikulujen määrä

Oikeuspoliittisessa tutkimuslaitoksessa ja sittemmin Helsingin yliopiston Kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutissa on tehty tutkimuksia oikeudenkäyntikulujen määrästä käräjäoikeudessa pääkäsitellyssä ratkaistuissa riita-asioissa vuosina 1995, 2004, 2008 ja 2019. Tutkimukset sisältävät tietoja sekä asianosaisten oikeudenkäyntikuluvaatimuksista että määrästä, jotka käräjäoikeus on velvoittanut hävinneen asianosaisen maksamaan voittaneelle asianosaiselle korvauksena tämän oikeudenkäyntikulusta (Laura Sarasoja – Chris Carling, Oikeudenkäyntikulut pääkäsitellyssä ratkaistuissa riita-asioissa 2019, Edilex 2020/36).

Vuonna 2019 pääkäsitellyssä ratkaistuissa riita-asioissa kantajien oikeudenkäyntikuluvaatimusten mediaani käräjäoikeudessa oli 9 213 euroa ja vastaajien 10 246 euroa. Kuluvaatimusten keskiarvot olivat kantajien osalta 14 884 euroa ja vastaajien osalta 17 513 euroa. Vaatimusten yhteenlaskettu määrä ylitti riidan intressin kahdessa viidestä riita-asiasta (Sarasoja – Carling 2020, s. 36 ja 39).

Edellä mainitut määrät koskevat myös tapauksia, joissa asianosaiselle oli myönnetty oikeusapua. Näissä tilanteissa oikeudenkäyntikulut jäävät pienemmiksi kuin asianosaisen maksaessa oikeudenkäyntikulunsa itse. Oikeusapua saaneiden asianosaisten oikeudenkäyntikuluvaatimusten mediaanit olivatkin selvästi pienempiä (kantajilla 3 383 euroa ja vastaajilla 2 128 euroa) kuin niillä asianosaisilla, jotka eivät saaneet oikeusapua (kantajilla 10 824 euroa ja vastaajilla 12 028 euroa) (Sarasoja – Carling 2020, s. 37 ja 77).

Riita-asian hävinneen asianosaisen maksettavaksi tuomittujen oikeudenkäyntikulujen mediaani oli 7 235 euroa. Jos tarkastellaan vain yksityishenkilöiden välisiä riitoja, joissa kummallekaan asianosaiselle ei ollut myönnetty oikeusapua, tuomittujen oikeudenkäyntikulujen mediaani oli 10 553 euroa. Määrät vaihtelevat suuresti asian laadusta riippuen. Suurimmillaan maksettavaksi tuomitut oikeudenkäyntikulut olivat kiinteää omaisuutta koskevissa asioissa, joissa niiden mediaani oli yli 20 000 euroa, ja pienimmillään perheoikeudellisissa ja huoneenvuokraa koskevissa asioissa, joissa niiden mediaani oli noin 4 000 euroa (Sarasoja – Carling 2020, s. 59–63).

Tiedot koskevat kärjäoikeudessa pääkäsittelyssä ratkaistuja asioita. Määrät eivät siten sisällä muutoksenhaussa aiheutuneita oikeudenkäyntikuluja. Toisaalta ne eivät kata juttuja, jotka on ratkaistu kärjäoikeudessa pääkäsittelyä toimittamatta.

Oikeudenkäyntikulujen määrää koskevia tutkimuksia on tehty vuodesta 1995 alkaen. Oikeudenkäyntikulut kärjäoikeudessa pääkäsittelyssä ratkaistuissa riita-asioissa ovat tänä aikana kasvaneet suuresti. Sekä oikeudenkäyntikuluvaatimusten että tuomittujen oikeudenkäyntikulukorvausten elinkustannusindeksillä korjatut määrät olivat vuonna 2019 suunnilleen 2,5 kertaa suuremmat kuin 24 vuotta aikaisemmin. Kehitystä voi tosin osaltaan selittää se, että vaikka riita-asioita tulee nykyään vireille suunnilleen yhtä paljon kuin 20 vuotta sitten, pääkäsittelyssä ratkaistujen juttujen osuus kaikista riita-asioista on laskenut 2000-luvun ensimmäisen vuosikymmenen noin 30 prosentista noin 20 prosenttiin (Sarasoja – Carling 2020, s. 8–9, 40, 60 ja 63). Oikeudenkäyntikulujen kasvun syitä ei ole tarkemmin tutkittu.

Oikeudenkäyntikuriskin voidaan arvioida vaikuttaneen siihen, että Suomessa käsitellään tuomioistuimissa vähemmän riitaisia siviili- ja kauppaoikeudellisia asioita kuin muualla Euroopassa ja lähialueilla. Euroopan neuvoston pysyvän Cepej-komitean (European Commission for the Efficiency of Justice) 50 oikeusjärjestystä kattavan tutkimuksen mukaan vähiten tällaisia asioita oli Suomessa, ainoastaan 0,1 juttua sataa asukasta kohti, kun kaikkien tutkittujen oikeusjärjestysten keskiarvo oli 2,4. Euroopan unionin jäsenvaltioista toiseksi vähiten riita-asioita oli Ruotsissa, missä niitä tuli vireille kuusi kertaa enemmän kuin Suomessa (European Judicial Systems, CEPEJ Evaluation Report 2020, s. 112).

2.5 Nykytilan arviointi

Oikeudenkäyntikuluja koskevaa oikeudenkäymiskaaren 21 lukua uudistettiin viimeksi vuonna 1999. Taustalla oli havainto siitä, että riita-asioissa aiheutuvat oikeudenkäyntikulut olivat voimakkaasti nousseet. Sen arvioitiin johtaneen siihen, että riita-asian oikeudenkäynnistä aiheutui usein niin suuri taloudellinen riski, että siihen ei uskallettu ryhtyä. Uudistuksen keskeisimpänä tavoitteena olikin alentaa perustellusta syystä käynnistyneen oikeudenkäynnin osallisen kulu-riskiä (HE 107/1998 vp s. 1 ja 13).

Uudistuksessa muun ohella lisättiin oikeudenkäymiskaaren 21 lukuun uusi 8 b §, jolla mahdollistettiin hävinneen asianosaisen maksettavaksi tuomittavien oikeudenkäyntikulujen määrän alentaminen viran puolesta, jos täysimääräinen oikeudenkäyntikuluvastuu olisi ilmeisen kohtuuton. Näin pyrittiin lisäämään tuomioistuimen harkintavaltaa kohtuullistaa vaadittujen oikeudenkäyntikulujen määrää (HE 107/1998 vp s. 13).

Oikeudenkäymiskaaren 21 luvun 8 b § antaa tuomioistuimelle mahdollisuuden viran puolesta puuttua oikeudenkäynnin hävinneen asianosaisen kuluvastuuseen. Sen nojalla voidaan alentaa hävinneen asianosaisen maksettavaksi tuomittavien oikeudenkäyntikulujen määrää myös silloin, kun hävinnyt asianosainen on myöntänyt vastapuolensa oikeudenkäyntikuluvaatimuksen määrältään oikeaksi, kuten tapahtuu usein. Vuonna 2019 oikeusavun ulkopuolelle jääneiden kantajien oikeudenkäyntikuluvaatimusten mediaani kärjäoikeudessa pääkäsittelyssä ratkaistuissa riita-asioissa oli lähes 11 000 euroa ja vastaajien noin 12 000 euroa.

Oikeudenkäyntikuluvastuun kohtuullistaminen oikeudenkäymiskaaren 21 luvun 8 b §:n nojalla on kuitenkin osoittautunut harvinaiseksi, mistä syystä se ei tällä hetkellä tehokkaasti estä kohtuuttomien kuluvastuutilanteiden aiheutumista. Tämän voidaan arvioida johtuvan siitä, että pykälän soveltamiskynnys on säädetty korkeaksi. Säännöksen esitöissä on lausuttu, että kohtuullistaminen voisi tulla kysymykseen silloin, kun asianosaisella on ollut perusteltu kanta, jonka hän lopulta häviää, oikeudenkäynnin vastapuolet eivät ole tasavertaisia keskenään, ja asialla on

todellista merkitystä hävinneelle osapuolelle (LaVM 26/1998 vp s. 5). Yksikään pykälässä mainituista edellytyksistä ei voi yksin synnyttää säännöksen tarkoittamaa kohtuuttomuutta (HE 107/1998 vp s. 20). Lisäksi vaaditaan, että kohtuuttomuus on kokonaisuutena arvioiden ilmeistä. Tuomioistuin ei siten voi tällä hetkellä alentaa hävinneen maksettavaksi tuomittavien oikeudenkäyntikulujen määrää viran puolesta, vaikka se pitäisi täysimääräistä kuluvastuuta pykälässä mainitut seikat huomioon ottaen kokonaisuutena arvioiden kohtuuttomana. Merkityksellistä on myös se, että korkein oikeus on tulkinnut oikeudenkäymiskaaren 21 luvun 8 b §:ää pidättyvästi.

Viran puolesta tapahtuvan kohtuullistamisen harvinaisuutta voi selittää myös se, että kohtuullistaminen ei ole säännöksen sanamuodon perusteella tuomioistuimen velvollisuus edes silloin, kun täysimääräinen korvausvelvollisuus on kokonaisuutena arvioiden ilmeisen kohtuuton. Sitä on säännöksen esitöiden mukaan kuitenkin tarkoitettu.

3 Tavoitteet

Ehdotuksen tavoitteena on hallitusohjelman mukaisesti parantaa oikeuden saatavuutta yhteiskunnassa pienentämällä ihmisten ja yhteisöjen oikeudenkäyntikuriskia riita-asioissa.

4 Ehdotukset ja niiden vaikutukset

4.1 Keskeiset ehdotukset

Oikeudenkäymiskaaren 21 luvun 8 b §:ää ehdotetaan muutettavaksi niin, että täysimääräisen oikeudenkäyntikuluvastuun kohtuullistaminen viran puolesta olisi mahdollista nykyistä lievemmin edellytyksin.

Ehdotuksen mukaan tuomioistuimen tulisi alentaa asianosaisen maksettavaksi tuomittavien oikeudenkäyntikulujen määrää viran puolesta, jos asianosaisen velvoittaminen korvaamaan vastapuolen oikeudenkäyntikulut olisi oikeudenkäyntiin johtaneet seikat, asianosaisten asema ja asian merkitys huomioon ottaen kokonaisuutena arvioiden kohtuutonta.

Hävinneen asianosaisen maksettavaksi tuomittavien oikeudenkäyntikulujen määrän alentaminen viran puolesta ei enää edellyttäisi täysimääräisen korvausvelvollisuuden kohtuuttomuuden olevan ilmeistä. Jatkossa olisi kuluvastuun kohtuullistamiseksi riittävää, jos yhden tai useamman säännöksessä mainitun kohtuullistamista puoltavan tekijän painoarvo olisi kokonaisarviointissa kohtuullistamista vastaan puhuvien arviointiperusteiden painoarvoa suurempi. Tämä tarkoittaisi muun ohella sitä, että maksettavaksi tuomittavien oikeudenkäyntikulujen määrää voitaisiin alentaa myös asianosaisten ollessa tasavertaisia. Pykälä mahdollistaisi jatkossakin kuluvastuun kohtuullistamisen myös silloin, kun hävinnyt asianosainen on myöntänyt vastapuolensa oikeudenkäyntikuluvaatimuksen määrältään oikeaksi.

4.2 Pääasialliset vaikutukset

4.2.1 Vaikutukset oikeudenkäynnissä

Oikeudenkäymiskaaren 21 luvun 8 b §:n kohtuullistamissäännöksen muutosehdotuksen tarkoitus olisi parantaa tuomioistuimen mahdollisuuksia alentaa hävinneen asianosaisen maksettavaksi tuomittavien oikeudenkäyntikulujen määrää viran puolesta. Säännöksen soveltamisedellytysten lieventämisen ansiosta kuluvastuuta voitaisiin kohtuullistaa aikaisempaa useammassa tilanteessa.

Ehdotuksen seurauksena riita-asian oikeudenkäynnin hävinneen asianosaisen vapauttaminen täysimääräisestä oikeudenkäyntikulujen korvausvelvollisuudesta olisi nykyistä lievemmin edellytyksin mahdollista. Näin helpotettaisiin etenkin sellaisten asianosaisten tilannetta, jotka joutuvat taloudelliseen ahdinkoon hävittyään riita-asian oikeudenkäynnin. Koska ehdotus vähentäisi oikeudenkäynnin häviämiseen liittyvää taloudellista riskiä, se voisi laskea oikeudenkäyntikynnystä ja edistää oikeuden tosiasiallista saatavuutta.

Jos muutosehdotus johtaisi siihen, että oikeudenkäyntikulujen korvausvelvollisuuden kohtuullistamisesta tulisi kolme kertaa yleisempää kuin tällä hetkellä, hävinneen asianosaisen maksettavaksi tuomittavien oikeudenkäyntikulujen määrää alennettaisiin jatkossa viran puolesta noin yhdeksässä prosentissa niistä riita-asioista, jotka ratkaistaan käräjäoikeudessa pääkäsitelyssä. Se tarkoittaisi vuositasolla 150–200 pääkäsitelyssä ratkaistua riita-asiaa. Muissa kuin pääkäsitelyssä ratkaistuissa asioissa kohtuullistamisratkaisujen määrä olisi todennäköisesti pieni.

Toisaalta ehdotus merkitsisi sitä, että voittaneen asianosaisen omat oikeudenkäyntikulut jäisivät tämänhetkistä useammassa riita-asiasa kokonaan tai osittain hänen vastattavakseen huolimatta siitä, että tuomioistuimien on katsottu hänen olevan asiassa oikeassa. Oikeudenkäyntiä suunnitteleva ei jatkossa voisi myöskään olla yhtä varma kuin nykyään siitä, että hän saisi voittaessaan täyden korvauksen oikeudenkäyntikuluisistaan. Se voisi jossain määrin nostaa oikeudenkäyntiin liittyvää kulumiskuluriskiä.

Oikeudenkäynnin asianosaisen tietoisuus siitä, että hän saisi voittaessaankin nykyistä harvemmin täyden korvauksen oikeudenkäyntikuluisistaan, saattaisi myös hillitä niiden aiheutumista. Vaikutusta ei kuitenkaan arvioida suureksi.

Ehdotus voisi heikentää tuomioistuimien oikeudenkäyntikuluja koskevien ratkaisujen ennustettavuutta. Vaikka kohtuullistamisen kriteerit olisi määritelty täsmällisesti laissa, joustavuuden lisäämisen kääntöpuolena olisi se, että oikeuskäytäntö voisi etenkin aluksi muodostua nykyistä epäyhtenäisemmäksi.

Ehdotus voisi lisätä kuluttajien valmiutta viedä kuluttajariitalautakunnassa voittamia asioita tuomioistuimeen ja nostaa noudatettavien kuluttajariitalautakunnan ratkaisusuositusten osuutta. Vaikka kuluttajan oikeudenkäyntikuluvastuun kohtuullistaminen on nykyisinkin mahdollista silloin, kun kuluttajariitalautakunta on antanut asian tuomioistuimessa lopulta häviävän kuluttajan näkökulmasta myönteisen ratkaisusuosituksen, jota elinkeinonharjoittaja ei ole noudattanut, se olisi jatkossa tässä asetelmassa nykyistä todennäköisempää. Kuluttajan oikeudenkäyntikuluriski olisi siten tässä tilanteessa nykyistä pienempi, ja elinkeinonharjoittajalla olisi aikaisempaa enemmän aiheutta noudattaa kuluttajariitalautakunnan ratkaisusuositusta. Tämä koskisi kuluttajariitalautakunnan lisäksi muitakin ratkaisusuosituksia antavia lautakuntia.

4.2.2 Viranomaisvaikutukset

Riita-asioiden oikeudenkäyntikuluriskin pienentyminen voisi johtaa siihen, että ihmiset ja yhteisöt saattaisivat riitojaan nykyistä useammin käräjäoikeuden käsiteltäviksi.

Esityksen vaikutusta riita-asioiden määrään tuomioistuimissa on vaikea arvioida, koska ihmisten ja yhteisöjen päätöksiin nostaa tai jättää nostamatta kante vaikuttaa oikeudenkäyntikuluriskin lisäksi moni muukin tekijä. Vuosina 2015–2019 käräjäoikeuksissa tuli vireille noin 9 000 laajaa riita-asiaa vuodessa (Tuomioistuimien työtilastoja vuodelta 2019. Oikeusministeriön toiminta ja hallinto 2020:4, s. 36). Tarkoitus on kuitenkin ensisijaisesti puuttua kohtuuttomimpiin kuluvastuutilanteisiin. Esitys tuskin vaikuttaisi merkittävästi riita-asioissa aiheutuvien oikeudenkäyntikulujen määrään yleisesti. Näistä syistä esityksestä johtuva riita-asioiden määrän kasvu

käräjäoikeuksissa ei todennäköisesti olisi riita-asioiden kokonaismäärään nähden suuri. Sen vuoksi ja ottaen myös huomioon rikosasioiden huomattavasti suurempi määrä (vuosina 2015–2019 keskimäärin noin 53 000 rikosasiaa vuodessa (mts. 36), joskin rikosasiat ovat keskimäärin pienempiä kuin riita-asiat) esityksellä ei olisi myöskään merkittävää vaikutusta käräjäoikeuksien käsittelyaikoihin, vaikka työn määrä käräjäoikeuksissa voisikin jonkin verran lisääntyä.

Hallituksen esityksessä esitettävät tilastotiedot koskevat pääsääntöisesti vuotta 2020 edeltävää aikaa. Koronaviruspandemian tuomioistuimissakin aiheuttamien häiriöiden takia uudempia tietoja voidaan pitää epävarmana pohjana arvioille tulevien vuosien kehityksestä.

Hovioikeustasolla esityksen vaikutukset olisivat pienempiä kuin käräjäoikeudessa. Ensinnäkin vain osa riita-asioista etenee hovioikeuteen: vuosina 2015–2017 hovioikeuksissa tuli vireille keskimäärin alle 2 500 riita-asiaa vuodessa (Jatkokäsittelylupajärjestelmän käyttöönoton ja soveltamisalan laajentamisen vaikutukset hovioikeuksissa, Oikeusministeriön selvityksiä ja ohjeita 2019:1, s. 14). Toiseksi se, että käräjäoikeudella olisi ehdotuksen myötä nykyistä paremmat edellytykset tehdä kohtuullisia oikeudenkäyntikuluratkaisuja, voisi vähentää tarvetta valittaa hovioikeuteen. Toisaalta kaikkien lainmuutosten tavoin aluksi, ennen soveltamiskäytännön vakiintumista, muutoksenhakuhalukkuus saattaisi lisääntyä. Yhtä kaikki esityksen ei oleteta vaikuttavan hovioikeuksissa merkittävästi työn määrään tai käsittelyaikoihin.

Sama johtopäätös voidaan tehdä korkeimman oikeuden osalta. Tältä osin merkitystä on myös sillä, että valittaminen korkeimpaan oikeuteen edellyttää valituslupaa.

Kuluttajan ja elinkeinonharjoittajan välisiä kuluttajariitoja ja eräitä muita riita-asioita voidaan käsitellä tuomioistuimen sijaan kuluttajariitalautakunnassa, jossa asian käsittely on asianosaiselle lähtökohtaisesti maksutonta. Vuosina 2017–2019 kuluttajariitalautakunnan tiedotteet 5.1.2018 ja 3.2.2020). Riita-asioiden käsittelyyn yleisissä tuomioistuimissa liittyvän oikeudenkäyntikuluriskin pienentyminen voisi parantaa käräjäoikeuden houkuttelevuutta riidanratkaisijana suhteessa kuluttajariitalautakuntaan. Sama koskee muita lautakuntia, jotka antavat ratkaisusuosituksia riita-asioissa.

4.2.3 Taloudelliset vaikutukset

Ehdotus oikeudenkäymiskaaren 21 luvun 8 b §:n muuttamisesta merkitsisi sitä, että riita-asian oikeudenkäynnin häviämisen seurauksena kohtuuttomaan tilanteeseen joutuneiden ihmisten ja yhteisöjen maksettavaksi tuomittavien oikeudenkäyntikulujen määrää voitaisiin nykyistä useammin alentaa. Näin ehdotus voisi parantaa oikeudenkäynnin hävinneiden taloudellista asemaa. Toisaalta oikeudenkäynnin voittaneet asianosaiset joutuisivat näissä tilanteissa maksamaan aiempaa enemmän omia oikeudenkäyntikulujaan.

Tuomioistuimella olisi laaja harkintavaltaa päättää siitä, kuinka paljon se alentaisi hävinneen asianosaisen maksettavaksi tuomittavien oikeudenkäyntikulujen määrää. Sen vuoksi ei ole mahdollista arvioida, kuinka suuri ehdotuksen vaikutus korvattavien oikeudenkäyntikulujen määrään olisi yksittäisessä oikeudenkäynnissä. Vuonna 2019 käräjäoikeudessa pääkäsittelyssä ratkaistuissa riita-asioissa, joissa kohtuullistamiselle katsottiin olevan aihetta, korvattava määrä alennettiin nolnaan miltei joka toisessa asiassa; vähimmillään kuluvastuuta kohtuullistettiin 29 prosenttia (Sarasoja – Carling 2020, s. 71). Jatkossa oikeudenkäyntikulujen korvausvelvollisuutta kohtuullistettaisiin todennäköisesti keskimäärin vähemmän kuin tällä hetkellä, koska se

olisi mahdollista, vaikka täysimääräisen oikeudenkäyntikuluvastuun kohtuuttomuus ei olisi ilmeistä. Lisäksi perusteluissa korostettaisiin, että korvattavaa määrää tulisi alentaa vain siinä määrin kuin kohtuuttomuuden poistamiseksi olisi tarpeen.

Korvattavien oikeudenkäyntikulujen määrän alentaminen koskisi todennäköisesti enemmän yksityishenkilöitä kuin yhteisöjä, koska kohtuullistamisten edellytykset arvatenkin täytyisivät heidän kohdallaan helpommin. Yksityishenkilöt myös häviävät riita-asioita yhteisöjä useammin. Vuonna 2019 kärjäoikeudessa pääkäsitelyssä ratkaistuista yhteisön ja yksityishenkilön välisistä riita-asioista yhteisöt voittivat noin 60 prosenttia. Vastaaviin tuloksiin on päädytty aikaisemmissakin pääkäsitelyssä ratkaistuja riita-asioita koskevissa tutkimuksissa (Sarasoja – Carling 2020, s. 22).

Oikeudenkäyntikulujen korvausvelvollisuuden kohtuullistamismahdollisuus ei koskisi vain vähävaraisia. Yleisellä tasolla voidaan kuitenkin arvioida, että hävinneen asianosaisen muutenkin heikko taloudellinen tilanne lisäisi todennäköisyyttä katsoa täysimääräinen oikeudenkäyntikuluvastuu hänen kohdallaan kohtuuttomaksi. Siten ehdotus olisi erityisesti tällaisille ihmisille ja yhteisöille taloudellisesti merkittävä ja edistäisi ihmisten tosiasiallista yhdenvertaisuutta. Toisaalta kohtuullistamismahdollisuuden laajentamisesta kärsisivät taloudellisesti todennäköisesti etenkin julkisyhteisöt ja suuret yritykset.

Ehdotuksesta mahdollisesti seuraava riita-asioiden määrän kasvu tuomioistuimissa voisi lisätä asianajopalveluiden kysyntää, koska riita-asioissa asianosaisilla on tavanomaisesti oikeudenkäyntiasiamies tai -avustaja. Kasvua ei kuitenkaan ennakoita suureksi.

Ehdotus ei vaikuttaisi asianosaisten oikeudenkäyntiasiamiesten tai -avustajien oikeuteen saada palkkio eikä palkkion määrään.

Ehdotus voisi lisätä riita-asioiden määrää tuomioistuimissa, lähinnä kärjäoikeuksissa. Vaikutus ei kuitenkaan olisi suuri, kuten edellä viranomaisvaikutuksia koskevassa jaksossa kuvataan. Ehdotus voitaisiin siksi toteuttaa tuomioistuinten nykyisten määrärahojen puitteissa.

Oikeusapulain (257/2002) 22 §:n mukaan silloin, kun oikeusavun saajan vastapuoli olisi oikeudenkäymiskaaren 21 luvun nojalla velvollinen korvaamaan oikeusavun saajan oikeudenkäyntikulut kokonaan tai osittain, hänet on velvoitettava korvaamaan vastaavasti valtiolle sen varoista oikeusapulain nojalla asiassa maksettavaksi määrättyt kustannukset ja julkisen oikeusavustajan arvioitu palkkio viivästyskorkeineen.

Ehdotus voisi vähentää näitä valtion korvaustuloja, koska se johtaisi siihen, että hävinneen asianosaisen maksettavaksi tuomittavien oikeudenkäyntikulujen määriä voitaisiin aikaisempaa useammin kohtuullistaa.

Tuomioistuinten asianhallintajärjestelmä Tuomaksen tietojen mukaan vuosina 2017–2019 noin 12 prosentissa kärjäoikeudessa käsitellyistä laajoista riita-asioista ainakin yhdellä asianosaisella oli oikeus oikeusapuun. Olettaen, että oikeusavun saaja voittaa keskimäärin suunnilleen yhtä monta asiaa kuin hänen vastapuolensa, voidaan arvioida, että enintään kuudessa prosentissa laajoista riita-asioista oikeusavun saajan vastapuoli velvoitetaan korvaamaan valtiolle oikeusavun saajan oikeudenkäyntikuluja oikeusapulain 22 §:n nojalla.

Edellä on arvioitu, että ehdotus voisi johtaa siihen, että korvattavien oikeudenkäyntikulujen määrää alennettaisiin kärjäoikeudessa jatkossa noin 120 riita-asiassa enemmän kuin tällä hetkellä. Siitä kuusi prosenttia on alle kymmenen asiaa vuodessa.

Oikeusapua saaneiden asianosaisten oikeudenkäyntikuluvaatimusten mediaani oli vuonna 2019 käräjäoikeudessa pääkäsitellyssä ratkaistuissa riita-asioissa noin 3 000 euroa (Sarasoja – Carling 2020, s. 77). Sillä perusteella oikeudenkäyntikulujen kohtuullistamisen määräksi näissä asioissa voidaan arvioida keskimäärin 1 500 euroa. Näin laskien oikeusapulain 22 §:n perusteella valtiolle tuomittavat korvaukset voisivat ehdotuksen seurauksena vähentyä runsaalla 10 000 eurolla vuodessa.

Hovioikeuden osalta ehdotuksen vaikutus oikeusapulain 22 §:ssä tarkoitettuihin korvauksiin olisi todennäköisesti pienempi kuin käräjäoikeudessa. Käräjäoikeuksiin verrattuna hovioikeuksissa on selvästi vähemmän riita-asioita, ja myös oikeudenkäyntikulujen määrä on pienempi.

Ehdotus vaikuttaisi valtioon taloudellisesti myös sen ollessa asianosaisena riita-asiasa. Kohtuullistamiskynnyksen madaltamisesta huolimatta valtion maksettavaksi tuomittavien oikeudenkäyntikulujen määrää tuskin jatkossakaan alennettaisiin valtion hävitessä riita-asian. Sitä vastoin valtion vastapuolen kuluvastuuta todennäköisesti kohtuullistettaisiin aikaisempaa useammin silloin, kun valtio voittaa jutun. Se vähentäisi määriä, jotka tuomitaan valtiolle korvauksina sen oikeudenkäyntikuluista.

Valtiokonttorista saadun tiedon mukaan valtiota vastaan nostettiin vuosina 2018–2020 yhteensä 162 valtion vahingonkorvaustoiminnasta annetussa laissa (978/2014) tarkoitettua kannetta, joista 91 oli elokuuhun 2022 mennessä ratkaistu vaatimukset joko hyläten tai jättäen sillensä. Näissä asioissa hävinneet asianosaiset olivat elokuuhun 2022 mennessä tosiasiasa maksaneet valtiolle oikeudenkäyntikulukorvauksia yhteensä noin 32 000 euroa eli hieman yli 10 000 euroa vuodessa. Ehdotus todennäköisesti johtaisi valtion oikeudenkäyntikulukorvaustulojen vähentymiseen näissä asioissa vuositasolla enintään joillain tuhansilla euroilla. Vaikka Valtiokonttorin tiedot eivät katakaan kaikkia valtiota vastaan nostettuja riita-asioita, voidaan tämän tiedon ja kohtuullistamisen poikkeusluonteen perusteella lähteä siitä, että ehdotuksen vaikutus valtiolle tuomittavien ja etenkin tosiasiasa maksettavien oikeudenkäyntikulukorvausten määrään olisi vähäinen.

Tietoa kunnille riita-asian asianosaisina tuomittavien oikeudenkäyntikulukorvausten määristä ei ole. Valtiota koskevien tietojen perusteella voidaan olettaa, että ehdotuksen vaikutus kunnille tuomittavien ja tosiasiasa maksettavien oikeudenkäyntikulukorvausten määrään olisi niin ikään vähäinen. Joka tapauksessa se vaihtelisi suuresti eri kuntien välillä.

4.2.4 Vaikutukset perus- ja ihmisoikeuksiin

Esitys liittyy läheisimmin perustuslain oikeusturvaa koskevaan 21 §:ään. Sen mukaan jokaisella on oikeus saada asiansa käsitellyksi asianmukaisesti ja ilman aiheetonta viivytystä lain mukaan toimivaltaisessa tuomioistuimessa tai muussa viranomaisessa sekä oikeus saada oikeuksiaan ja velvollisuuksiaan koskeva päätös tuomioistuimen tai muun riippumattoman lainkäyttöelimen käsiteltäväksi. Käsitelyn julkisuus sekä oikeus tulla kuulluksi, saada perusteltu päätös ja hakea muutosta samoin kuin muut oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin ja hyvän hallinnon takeet turvataan lailla.

Oikeusturvaa ja oikeudenmukaista oikeudenkäyntiä koskevat myös Euroopan ihmisoikeussopimuksen 6 artikla, kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskevan kansainvälisen yleissopimuksen 14 artikla ja Euroopan unionin perusoikeuskirjan 47 artikla.

Edellä jaksossa 2.3 on kuvattu, mitä vaatimuksia nämä oikeuslähteet asettavat oikeudenkäyntikuluja koskevalle sääntelylle.

Esityksellä pyritään helpottamaan riita-asian hävinneen asianosaisen asemaa ja alentamaan oikeudenkäyntikynnystä. Esitys mahdollistaisi oikeudenkäyntikulujen jakautumista koskevan kysymyksen ratkaisemisen yksittäisessä asiassa nykyistä joustavammin ja oikeudenmukaisemmin. Esityksen voidaan arvioida edistävän ihmisten tosiasiallista pääsyä tuomioistuimeen ja vaikuttavan siten myönteisesti perustuslain 21 §:ssä turvatun oikeusturvan ja oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin toteutumiseen yhteiskunnassa. Esitys voisi näin edistää myös perustuslain 6 §:ssä turvatun ihmisten yhdenvertaisuuden toteutumista.

Esitys merkitsisi vähäistä puuttumista perustuslain 15 §:ssä turvattuihin omaisuudensuojaan ja sopimusvapauteen siten kuin säätämisyjärjestysperusteluita koskevasta jaksosta tarkemmin ilmenee. Toisaalta ihmisillä olisi esityksen myötä nykyistä paremmat tosiasialliset mahdollisuudet saada tuomioistuimilta suojaan perus- ja ihmisoikeuksilleen, muun muassa niille, joita perustuslain 15 § turvaa.

4.2.5 Muut yhteiskunnalliset vaikutukset

Oikeudenkäymiskaaren 21 luvun 8 b §:n muutosehdotuksen tarkoitus on lisätä tuomioistuinten oikeudenkäyntikuluja koskevien ratkaisujen kohtuullisuutta. Näin se voisi lisätä luottamusta tuomioistuimiin ja oikeusvaltioon.

Riita-asian oikeudenkäynnin hävinneen asianosaisen aseman parantaminen ehdotetulla tavalla voisi johtaa siihen, että ihmiset ja yhteisöt joutuisivat nykyistä harvemmin oikeudenkäynnin häviämisen seurauksena taloudelliseen ahdinkoon. Sillä olisi heidän taloudellisen tilanteensa parantumisen lisäksi muita myönteisiä vaikutuksia. Koska ehdotus kuitenkin koskee ainoastaan oikeudenkäyntikulujen korvausvelvollisuutta riita-asioissa, sen vaikutukset esimerkiksi ylivelkaantumiseen ja sen seurauksiin yhteiskunnassa yleisemmin olisivat hyvin pieniä.

Mahdollisuus kohtuullistaa oikeudenkäyntikulujen määrää viran puolesta olisi tärkeää etenkin vähävaraisille, kuten edellä taloudellisia vaikutuksia koskevassa jaksossa on kerrottu. Näin ehdotus voisi edistää ihmisten tosiasiallista yhdenvertaisuutta.

Esitys lisäisi tuomioistuimen toimivaltaa päättää oikeudenkäyntikuluista viran puolesta eli asianosaisten kannanotoista riippumatta. Se tarkoittaisi, että tuomioistuin voisi nykyistä lievemmin edellytyksin vapauttaa asianosaisen sellaisesta korvausvelvollisuudesta, jonka hän on myöntänyt oikeaksi. Näin esitys vähentäisi ihmisten ja yhteisöjen vapautta päättää itse taloudellisista asioistaan.

Korvattavien oikeudenkäyntikulujen määrän kohtuullistamismahdollisuus koskisi todennäköisesti enemmän miehiä kuin naisia. Tämä johtuu siitä, että riita-asioissa asianosaisina olevat yksityishenkilöt ovat useammin miehiä kuin naisia. Käräjäoikeudessa pääkäsitelyssä vuonna 2019 ratkaistuissa riita-asioissa kantajina olleista yksityishenkilöistä oli miehiä noin 60 prosenttia. Miesten osuus yksityishenkilö-vastaajista oli noin 65 prosenttia (Sarasoja – Carling 2020, s. 14).

Vuonna 2019 käräjäoikeudessa pääkäsitelyssä ratkaistujen riita-asioiden kantajista noin 22 prosenttia ja vastaajista noin neljä prosenttia oli alle 18-vuotiaita (Sarasoja – Carling 2020, s. 80). Kysymys oli todennäköisesti lähinnä lapsen omaa elatusta koskevista asioista. Esitys ei silti juuri vaikuttaisi lapsiin, koska he ovat lähes aina oikeutettuja oikeusapuun, eivätkä he siksi maksa omia oikeudenkäyntikulujaan. Toisaalta hävitessään elatustaan koskevan asian heitä ei velvoiteta korvaamaan vastapuolensa oikeudenkäyntikuluja, jollei siihen ole erityistä syytä (KKO 2003:104 ja KKO 2003:105). Lisäksi oikeudenkäyntikulujen määrä perheoikeudellisissa asioissa on pienempi kuin riita-asioissa yleensä: oikeudenkäyntikuluvaatimusten mediaani oli

vuonna 2019 käräjäoikeudessa pääkäsitellyssä ratkaistuissa asioissa noin 3 000 euroa (Sarasoja – Carling 2020, s. 88–89).

5 Muut toteuttamisvaihtoehdot

5.1 Vaihtoehdot ja niiden vaikutukset

Oikeudenkäymiskaaren 21 luvun 8 b §:ää voitaisiin muuttaa muillakin tavoilla kuin millä hallitus esittää. Eräitä vaihtoehtoja on tarkasteltu tämän hallituksen esityksen taustalla olevassa työryhmämietinnössä. Mietinnössä on arvioitu, tulisiko tuomioistuimelle asettaa erityinen perusteluvelvollisuus, siirtyä vapaaseen kohtuullistamisharkintaan tai säilyttää pykälässä ilmeisyys-edellytys. Lisäksi on arvioitu tarvetta ylipäätään muuttaa oikeudenkäymiskaaren 21 luvun 8 b §:ää (Oikeudenkäyntikulutyöryhmän mietintö, Oikeusministeriön mietintöjä ja lausuntoja 2022:21, s. 39–41).

Mietinnössä näitä vaihtoehtoja ei ole pidetty tarkoituksenmukaisina. Mietinnöstä saadun lausuntopalautteen perusteella tai muutenkaan ei ole ilmennyt syytä arvioida asiaa toisin.

Oikeudenkäyntikuriskäytäntöä voitaisiin pyrkiä pienentämään ja hävinneen asianosaisen asemaa parantamaan muillakin toimenpiteillä kuin muuttamalla oikeudenkäymiskaaren 21 luvun 8 b §:ää. Vaihtoehtoja sisältyy muun muassa oikeusministeriössä laadittuun arviomuistioon oikeudenkäyntikuluista riita-asioissa, siitä annettuihin lausuntoihin ja tämän hallituksen esityksen taustalla olevasta työryhmämietinnöstä annettuihin lausuntoihin (Oikeudenkäyntikulut riita-asioissa. Arviomuistio. Oikeusministeriön selvityksiä ja ohjeita 2021:16; Arviomuistio oikeudenkäyntikuluista riita-asioissa. Lausuntotiivistelmä. Oikeusministeriön mietintöjä ja lausuntoja 2021:38; Oikeudenkäyntikulutyöryhmän mietintö. Lausuntotiivistelmä. Oikeusministeriön mietintöjä ja lausuntoja 2022:30).

Vartenotettavimmiksi vaihtoehtoiksi oikeudenkäymiskaaren 21 luvun 8 b §:n muuttamiselle nousevat seuraavat toimenpiteet.

Pienriitamenettely. Pienriitamenettelyllä tarkoitetaan pienehköjä rahamääriä koskeville riita-asioille tarkoitettua erityistä oikeudenkäyntimenettelyä, jota on täysimittaiseen oikeudenkäyntiin nähden yksinkertaistettu. Tyypillisesti tällaisessa menettelyssä on tavallista vähemmän kustannuksia aiheuttavia toimenpiteitä, asian ajaminen ilman juristin apua on helpompaa ja voittaneen asianosaisen oikeutta saada hävinneeltä asianosaiselta korvausta oikeudenkäyntikuluistaan on rajoitettu. Kokemukset muista valtioista viittaavat siihen, että pienriitamenettely voi olla asianosaisille täysimittaista oikeudenkäyntiä edullisempi riidanratkaisutapa.

Tällainen menettely on nostettu eduskunnassa esiin mahdollisena keinona puuttua oikeudenkäyntikuluihin asumista koskevissa riita-asioissa (YmVM 6/2022 vp s. 15 ja VaVL 5/2022 vp s. 8).

Oikeusministeriössä laaditaan tällä hetkellä alustavaa selvitystä pienriitamenettelystä ja sen vaikutuksista muun muassa oikeudenkäyntikuriskäyntiin. Selvitys valmistuu vuoden 2022 loppuun mennessä.

Pienriitamenettely voisi kuitenkin pienentää oikeudenkäyntikuriskäyntiä vain sen piiriin kuuluvissa asioissa. Se olisi myös hidaskäyttöinen keino vaikuttaa oikeudenkäyntikuluihin. Tämä johtuu siitä, että uuden oikeudenkäyntimenettelyn säätäminen olisi mittava hanke. Se edellyttäisi huolellista

lainvalmistelua, jossa tulisi tarkasti ottaa huomioon vaatimukset, joita oikeudenmukaiselle oikeudenkäynnille on asetettu niin perustuslaissa kuin Suomea sitovissa kansainvälisissä ihmis-oikeussopimuksissa.

Pienriitamenettely ja oikeudenkäymiskaaren 21 luvun 8 b §:n muuttaminen nyt esitettävällä tavalla eivät olisi toisiaan poissulkevia toimia.

Oikeudenkäyntikuluratkaisun tekeminen viran puolesta. Tuomioistuimelle voitaisiin antaa toimivalta tehdä oikeudenkäyntikuluja koskeva ratkaisu aina viran puolesta.

Tämä vaihtoehto voisi kuitenkin horjuttaa täyden korvauksen periaatteen asemaa oikeudenkäyntikulujen korvausvelvollisuuden pääsääntönä ja johtaa epäyhtenäiseen kulukorvauskäyttöön. Näin oli 1990-luvun alussa, ja sitä pidettiin siinä määrin suurena ongelmana, että oikeudenkäymiskaaren 21 luku uudistettiin kokonaan ja täyden korvauksen periaatteen asemaa vahvistettiin (HE 191/1993 vp s. 3–5).

Vaihtoehto johtaisi todennäköisesti siihen, että voittanut asianosainen joutuisi nyt esitettävää laajemmin vastaamaan itse omista oikeudenkäyntikuluistaan, vaikka hän on ollut asiassa oikeassa ja voittanut jutun. Lakivaliokunta on katsonut, että oikeusjärjestyksen on ensi sijassa suojattava riita-asiassa oikeassa olevaa tahoja ja ettei ole oikein, että saadakseen oikeutta asianosaisen on pääsääntöisesti maksettava siitä oikeudenkäyntikuluja (LaVM 26/1998 vp s. 3).

Korvauskatot. Sen sijaan, että laajennettaisiin tuomioistuimen mahdollisuuksia kohtuullistaa hävinneen asianosaisen maksettavaksi tuomittavien oikeudenkäyntikulujen määrää viran puolesta, voitaisiin säätää suoraan, kuinka suuri korvaus olisi missäkin tilanteessa kohtuullinen.

Tällainen niin sanottu korvauskattojärjestelmä voisi tarkoittaa säätämistä siitä, millä määrällä tuomioistuin voisi enimmillään velvoittaa hävinneen asianosaisen korvaamaan voittaneelle asianosaiselle tämän oikeudenkäyntikuluja eri tilanteissa. Jos voittaneen asianosaisen oikeudenkäyntikulut olisivat säädettyä suuremmat, hän saisi pitää ylittävän osan vahinkonaan.

Oikeudenkäymiskaaren 21 luvun 8 b §:n etuna yleisesti sovellettaviin korvauskattoihin nähden on sen joustavuus. Se mahdollistaa oikeudenkäyntikuluja koskevan ratkaisun tekemisen tapauskohtaisesti ottaen huomioon ratkaistavan asian erityispiirteet. Yksittäistä asiaa ratkaiseva tuomioistuin on yleisiä normeja antavaa lainsäätäjää paremmassa asemassa ratkaisemaan, mikä missäkin tilanteessa on asianosaisten näkökulmasta kohtuullista.

Korvauskatoista säätäminen olisi myös mittava ja vaativa lainsäädäntöhanke. Kysymys olisi luonteeltaan uudenlaisesta lainsäädännöstä. Korvattavien oikeudenkäyntikulujen määrän asettaminen väärälle korkeudelle voisi johtaa kohtuuttomuuksiin etenkin voittaneen asianosaisen näkökulmasta ja mahdollisesti heikentää paikoin jo nyt heikkoa asianajopalveluiden tarjontaa. Korvauskattolainsäädäntö ei olisi siksi ollut valmisteltavissa samassa aikataulussa kuin oikeudenkäymiskaaren 21 luvun 8 b §:n muuttaminen, eikä se tästä syystä olisi myöskään voinut vaikuttaa yhtä nopeasti.

Oikeudenkäyntimenettelyn uudistaminen. Riita-asioissa aiheutuvien oikeudenkäyntikulujen kokonaismäärää voitaisiin pyrkiä vähentämään uudistamalla oikeudenkäyntimenettelyä kokonaisuudessaan niin, että oikeudenkäynnissä tehtävien toimenpiteiden määrä vähenisi. Jos oikeudenkäynti olisi kauttaaltaan vähätisempi, sen asianosaisille aiheuttamien kustannusten määrä ja samalla oikeudenkäyntikuluriski voisi laskea.

Oikeudenkäyntimenettelyä koskevaa lainsäädäntöä voidaan kuitenkin pitää jo tällä hetkellä varsin joustavana. Se mahdollistaa riita-asian käsittelyn myös vähemmän kustannuksia aiheuttavalla tavalla.

Oikeudenkäyntimenettelyä ei voida uudistaa pelkästään oikeudenkäynnin edullisuutta tavoitellen. Huomioon tulee ottaa myös muut oikeudenkäyntitavoitteet, menettelyn nopeus ja varmuus. Lisäksi tulee varmistua oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin toteutumisesta. Tämä rajoittaa mahdollisuuksia uudistaa menettelyä.

Ei ole myöskään selvää, millaisilla muutoksilla nykyiseen oikeudenkäyntimenettelyyn kyettäisiin vaikuttamaan oikeudenkäyntikulujen määrään ja hävinneen asianosaisen asemaan yleisesti kaikissa asioissa. Tuomioistuimissa käsiteltävät riita-asiat eivät ole homogeeninen joukko, ja se, mistä kustannuksia oikeudenkäynnissä aiheutuu, vaihtelee erilaisten asioiden välillä.

Oikeudenkäyntimenettelyn yleinen uudistaminen edellyttäisi joka tapauksessa perinpohjaista lainvalmistelua ja olisi siksi hidas keino puuttua oikeudenkäyntikuluriskiin. Kuten edellä on mainittu, oikeusministeriössä kuitenkin selvitetään, tulisiko riita-asioille, joissa riidan kohteen arvo on pienehkö, säätää erityisiä menettelysääntöjä.

Oikeudenkäymiskaaren 21 luvun kokonaisuudistus. Oikeudenkäymiskaaren 21 luvun 8 b §:n muuttamisen sijaan oikeudenkäymiskaaren 21 luku olisi mahdollista uudistaa kokonaisuudessaan.

Oikeudenkäymiskaaren 21 luvussa säädetään siitä, millä tavalla riita-asiassa aiheutuneet oikeudenkäyntikulut jaetaan asianosaisten välillä. Lainvalmistelussa on pidetty tältä osin tärkeänä puuttua nimenomaan hävinneen asianosaisen toisinaan suureen kuluvaastuuseen. Luvun 8 b §:ää sovelletaan viran puolesta, joten sen soveltamiskynnystä laskemalla voitaisiin vaikuttaa oikeudenkäyntikulujen jakautumiseen asianosaisten välillä myös siinä yleisessä tilanteessa, jossa hävinnyt asianosainen on myöntänyt vastapuolensa oikeudenkäyntikuluvaatimuksen määrältään oikeaksi.

Oikeudenkäymiskaaren 21 luvun kokonaisuudistus olisi myös ollut olennaisesti nyt esitettävää muutosta mittavampi ja aikaavievempi hanke, eikä se siksi olisi voinut vaikuttaa yhtä nopeasti kuin luvun 8 b §:n muuttaminen. Esitys ei estäisi luvun uudistamista myöhemmin muiltakin osin, jos siihen katsottaisiin olevan aihetta.

Oikeudenkäyntikuluarvio. Hallituksen esitys perustuu oikeudenkäyntikulutyöryhmän mietintöön, jossa ehdotettiin äänestyksen jälkeen säätämistä myös oikeudenkäyntikuluarviosta (Oikeudenkäyntikulutyöryhmän mietintö, Oikeusministeriön mietintöjä ja lausuntoja 2022:21, s. 48–52).

Työryhmän ehdotuksen mukaan oikeudenkäymiskaaren tulisi ottaa säännös, jonka mukaan oikeudenkäyntiasiamiehen ja -avustajan tulisi ennen riita-asian oikeudenkäyntiä antaa päämiehelleen arvio tämän oikeudenkäyntikulujen todennäköisestä määrästä, jos päämies olisi yksityishenkilö, jolle ei ole myönnetty oikeusapua ilman omavastuuosuutta. Arviota tulisi päivittää tarpeen mukaan.

Työryhmän mukaan silloin, jos oikeudenkäyntikuluarvion antamisesta säädettäisiin laissa, voisi olla nykyistä varmempaa, että kaikki oikeudenkäyntiasiamiehet ja -avustajat todella antaisivat päämiehilleen arvion tämän oikeudenkäyntikulujen määrästä. Erityinen säännös voisi myös parantaa arvioiden laatua, kun ne tulisi esimerkiksi antaa aina kirjallisesti. Jos päämiehen käytet-

tävissä olisi täsmällinen ja laadukas arvio, hän kykenisi tekemään perustellumpia päätöksiä oikeudenkäynnistään, mikä voisi vaikuttaa myös aiheutuvien oikeudenkäyntikulujen määrään. Lisäksi oikeudenkäyntikulujen arvioiminen voisi edistää oikeudenkäynnin suunnittelua, mikä puolestaan saattaisi vähentää oikeudenkäynnissä tehtäviä toimenpiteitä.

Arvioita oikeudenkäyntikulujen määrästä annetaan kuitenkin yleisesti jo nyt. Niin asianajajien kuin luvan saaneiden oikeudenkäyntiavustajienkin tulee yleisen lojaliteettivelvollisuutensa nojalla pitää päämiehensä tietoisena tämän oikeudenkäyntikulujen määrän kehityksestä. Lisäksi asianajajilla on hyvään asianajajatapaan perustuva velvollisuus antaa arvio palkkionsa suuruudesta, jos päämies sitä tiedustelee. Lainvalmistelussa ei ole ilmennyt, että päämiehillä olisi yleisesti vaikeuksia saada tietoa omien oikeudenkäyntikulujensa todennäköisestä suuruusluokasta.

Oikeudenkäyntikulujen määrän etukäteinen arviointi on myös vaikeaa. Ennen oikeudenkäyntiä ei tiedetä, mitkä toimenpiteet tulevat olemaan tarpeen päämiehen asian ajamiseksi. Oikeudenkäyntiasiamiehen tai -avustajan toimenpiteisiin ja siten oikeudenkäyntikulujen määrään vaikuttaa suuresti esimerkiksi se, miten vastapuoli vastaa vaatimuksiin ja mitä todistelua tämä esittää. Siksi etukäteiset arviot ovat ja voisivatkin olla enintään karkeita. Tätä ei korjaisi oikeudenkäyntiasiamiehen tai -avustajan velvollisuus tämentää arviota oikeudenkäynnin kuluessa, koska tällainen tieto tulee liian myöhään oikeudenkäynnin aloittamista koskevan päätöksenteon kannalta.

Koska oikeudenkäyntikuluarvio ei koskisi vastapuolen oikeudenkäyntikulujen määrää, täsmällinenkin arvio ei antaisi täyttä kuvaa päämiehen oikeudenkäyntikuriskin suuruudesta.

Näistä syistä oikeudenkäyntikuluarviota koskevan erillisen säännöksen ottaminen lakiin tuskin tekisi oikeudenkäyntikulujen todennäköistä määrää koskevien arvioiden antamisesta nykyistä mainittavasti yleisempää tai juuri parantaisi niiden laatua. Sen vuoksi olisi epätodennäköistä, että päämiehet saisivat oikeudenkäyntikuluarviosta säättämisen ansiosta aikaisempaa parempaa tietoa oikeudenkäyntiin liittyvästä kururiskistä tai että arvion antaminen vaikuttaisi oikeudenkäyntikulujen määrään. Näillä perusteilla oikeudenkäyntikuluarviosta säättäminen ei olisi taroituksenmukaista.

5.2 Ulkomaiden lainsäädäntö ja muut ulkomailla käytetyt keinot

Oikeusministeriössä laadittu arviomuistio oikeudenkäyntikuluista riita-asioissa sisältää selvityksen oikeudenkäyntikulujen korvaamista koskevasta lainsäädännöstä Ruotsissa, Norjassa, Tanskassa, Virossa, Saksassa, Alankomaissa sekä Englannissa ja Walesissa. Lisäksi arviomuistioon sisältyy katsaus Euroopan unionin oikeudenkäyntikuluja koskevaan sääntelyyn (Oikeudenkäyntikulut riita-asioissa. Arviomuistio. Oikeusministeriön julkaisuja, Selvityksiä ja ohjeita 2021:16, s. 43–75).

Seuraavassa tarkastellaan lähemmin oikeudenkäyntikulujen kohtuullistamista koskevaa sääntelyä Ruotsissa, Norjassa ja Tanskassa. Laajempi selvitys oikeudenkäyntikulujen korvaamista koskevasta lainsäädännöstä näissä valtioissa sisältyy edellä mainittuun arviomuistioon.

Ruotsissa oikeudenkäyntikulujen korvaamista koskeva pääsääntö sisältyy Ruotsin oikeudenkäymiskaaren (*rättegångsbalk*, 1942:740) 18 luvun 1 §:ään. Sen mukaan riita-asian hävinnyt asianosainen on velvollinen korvaamaan voittaneen oikeudenkäyntikulut, jollei toisin ole säädetty. Luvun 8 §:n mukaan oikeudenkäyntikulujen korvauksen tulee vastata aiheutuneita kustannuksia täysimääräisesti, kunhan kulut ovat olleet kohtuuden mukaan perusteltuja asianosaisen oikeuden valvomiseksi.

Ruotsin oikeudenkäymiskaassa ei ole säännöstä, jonka nojalla tuomioistuin voisi kohtuullistaa korvattavien oikeudenkäyntikulujen määrää asianosaiseen liittyvistä syistä siitä, miten ne pääsäännön mukaan tuomittaisiin. Vaikka tuomioistuimen tulee Ruotsin oikeudenkäymiskaaren 18 luvun 14 §:n 2 momentin mukaan tutkia oikeudenkäyntikulukysymykset monelta osin omaloitteisesti, ellei se ole erityisestä syystä tarpeetonta, momentin esitöissä on katsottu, ettei momentti oikeuta tuomioistuinta kohtuullistamaan korvattavien oikeudenkäyntikulujen määrää viran puolesta, jos hävinnyt asianosainen on nimenomaisesti myöntänyt kuluvaatimuksen määrältään oikeaksi (Reg. Prop. 1986/87:89 om ett reformerat tingsrättsförfarande, s. 121–122).

Norjassa oikeudenkäyntikulujen korvaamista koskeva pääsääntö sisältyy sovittelusta ja oikeudenkäynnistä riita-asioissa annetun lain (*lov om mekling og rettergang i sivile tvister (tvisteloven)*), LOV-2005-06-17-90) 20 luvun 2 §:n 1 momenttiin. Sen mukaan asian voittaneella asianosaisella on oikeus saada hävinneeltä asianosaiselta täysi korvaus oikeudenkäyntikuluistaan.

Pykälän 3 momentin mukaan hävinnyt asianosainen voidaan kuitenkin kokonaan tai osittain vapauttaa korvausvelvollisuudesta, jos se on painavista syistä kohtuullista. Tässä arvioinnissa tulee ottaa erityisesti huomioon kolme seikkaa: oliko oikeudenkäynnille hyvä peruste sen riitaisuuden vuoksi tai koska asian tosiasiat selvisivät vasta kanteen nostamisen jälkeen; johtuiko oikeudenkäynti voittaneesta asianosaisesta tai oliko tämä hylännyt kohtuullisen sovintotarjouksen; puoltavatko asian taloudellinen merkitys hävinneelle asianosaiselle ja asianosaisten välinen voimatasapaino hävinneen asianosaisen vapauttamista korvausvelvollisuudesta.

Lain esitöissä on katsottu, että ensimmäisessä arviointiperusteessa tarkoitettu oikeudenkäynnin riittäisyys voi liittyä sekä oikeudelliseen että näytölliseen epäselvyyteen. Toisen kriteerin mukaisesti oikeudenkäynnin johtumisesta voittaneesta asianosaisesta voi olla kysymys esimerkiksi silloin, kun tämä ei ole selvittänyt asiaa ennen oikeudenkäyntiä. Asian taloudellisen merkityksen ja voimatasapainon osalta on taas otettava huomioon, mitä seurauksia ratkaisusta on asianosaisille, ja että asianosaisilla saattaa olla suuresti erilaiset mahdollisuudet vastata voittaneen asianosaisen oikeudenkäyntikuluista. Tässä arviossa on merkityksellistä erityisesti se, onko voittanut asianosainen valtio, kunta tai muuten vahvassa asemassa oleva taho, kuten vakuutusyhtiö ja pankki. Arviointiperusteiden luettelo ei ole tyhjentävä, vaan tuomioistuin voi tulkita kohtuullisuusedellytystä suhteellisen vapaasti. Säännös voisi soveltua myös tilanteisiin, joissa asialla on ollut voittaneelle asianosaiselle suuri periaatteellinen tai kyseistä riita-asiaa laajempi merkitys (Ot.prp. nr. 51 (2004–2005), s. 445–446 ja Innst. O. nr. 110 (2004–2005), s. 62).

Tanskassa oikeudenkäyntikulujen korvaamista koskeva pääsääntö on oikeudenhoitolain (*lov om rettens pleje, retsplejeloven*) 312 §:n 1 momentissa. Sen mukaan oikeudenkäynnin hävinneen asianosaisen tulee korvata vastapuolelleen ne kustannukset, joita oikeudenkäynti on hänelle aiheuttanut, jolleivät asianosaiset ole sopineet toisin.

Pykälän 3 momentin mukaan tuomioistuin voi kuitenkin erityisestä syystä vapauttaa hävinneen asianosaisen kokonaan tai osittain korvausvelvollisuudesta. Erityinen syy voi esitöiden mukaan olla käsillä muun muassa silloin, kun asianosaisten asemat poikkeavat toisistaan. Jos voittanut asianosainen on julkisyhteisö, suuri elinkeinonharjoittaja tai etujärjestö, kohtuullistamiselle voi olla perusteita, mutta tällöinkin tulee yleensä edellyttää, että asia on ollut epäselvä (Retsplejerådets betænkning nr. 1436/2004: Adgang til domstolene, s. 254–255).

6 Lausuntopalaute

Aluksi. Hallituksen esitys perustuu oikeudenkäyntikulutyöryhmän mietintöön, joka julkaistiin 6.5.2022 (Oikeusministeriön mietintöjä ja lausuntoja 2022:21).

Mietintö oli lausuntokierroksella 6.5.–30.6.2022. Lausuntoa pyydettiin 60 taholta, ja lisäksi kuka hyvänsä saattoi antaa lausunnon mietinnöstä lausuntopalvelu.fi-palvelussa. Lausuntoja annettiin 32. Lausunnoista on laadittu lausuntotiivistelmä (Oikeusministeriön mietintöjä ja lausuntoja 2022:30).

Lausunnonantajat tukivat ehdotusten tavoitteita. Monet kuitenkin katsoivat, että ehdotetut toimenpiteet eivät olisi riittäviä korkeaksi arvioidun oikeudenkäyntikuluriskin alentamiseksi. Eräät lausunnonantajat esittivät eräitä yksityiskohtaisia huomioita muutettaviksi ehdotetuista pykäläistä.

Esityksen jatkovalmistelu on tehty oikeusministeriössä.

Seuraavassa arvioidaan lausuntopalautteen päälinjoja liittyen siihen, mitä mietinnössä ehdotetaan. Mietinnössä esitettyyn nähden vaihtoehtoisten toimenpiteiden arviointi on toteuttamisvaihtoehtoja koskevassa jaksossa.

Korvattavien oikeudenkäyntikulujen määrän kohtuullistaminen. Selvä enemmistö lausunnonantajista tuki oikeudenkäymiskaaren 21 luvun 8 b §:n muuttamista sillä tavalla kuin työryhmä ehdotti.

Helsingin hovioikeus katsoi, että pykälään tulisi lisätä sanat ”tuomioistuimen harkinnan mukaan”. Pykälästä kuitenkin ilmenee jo nyt, että tuomioistuimella on harkintavaltaa sen ratkaisussa kysymystä siitä, onko täysimääräinen korvausvelvollisuus kohtuuton. Tuomioistuimelle ei sen sijaan ole haluttu jättää harkintavaltaa enää siinä vaiheessa, kun se on katsonut täysimääräisen kuluvaluun pykälässä tarkoitetulla tavalla kohtuuttomaksi. Näin on pyritty edistämään kohtuullistamista. Tämä myös vastaa sitä, miten voimassa olevaa lakia olisi sen esitöiden mukaan tullut tulkita.

Helsingin hovioikeus ehdotti lisäksi, että pykälässä mainitut arviointiperusteet tulisi erottaa toisistaan sanan ”ja” asemesta sanalla ”tai”. Se kuitenkin tekisi arviointiperusteista vaihtoehtoisia siten, ettei pykälää sovellettaessa olisi välttämätöntä ottaa kaikkia siinä mainittuja tekijöitä huomioon. Näin laaja mahdollisuus kohtuullistaa kuluvaluuta viran puolesta voisi johtaa yllättäviin ja voittaneen asianosaisen näkökulmasta kohtuuttomiin lopputuloksiin.

Helsingin hovioikeus ja Itä-Suomen hovioikeus nostivat esiin mahdollisuuden siitä, että ehdotus johtaisi korvausvelvollisuuden kohtuullistamiseen viran puolesta epätarkoituksenmukaisen usein. Esityksen tarkoitus kuitenkin on laajentaa tuomioistuimen toimivaltaa kohtuullistaa hävinneen asianosaisen korvausvelvollisuutta omasta aloitteestaan. Toisaalta perusteluissa on lausuttu, ettei viran puolesta tapahtuvasta kohtuullistamisesta saisi tulla pääsääntöä. Korvattavien oikeudenkäyntikulujen määrää saisi lisäksi alentaa pykälän nojalla vain siinä määrin kuin on tarpeen kohtuuttomuuden poistamiseksi.

Suomen Asianajajaliitto katsoi, että pykälästä olisi aiheellista jättää kokonaisharkinnan edellytys pois. Jatkovalmistelussa näin ei ole kuitenkaan tehty. Mainitsemalla pykälässä kokonaisharkinta korostettaisiin tuomioistuimen velvollisuutta ottaa huomioon kaikki siinä mainitut tekijät. Kun kohtuullistamisratkaisu tehtäisiin kokonaisvaltaisen harkinnan jälkeen, lopputulos ei muodostuisi kohtuuttomaksi myöskään voittaneen asianosaisen näkökulmasta. Kokonaisarviointin merkityssisältö ilmenee ehdotettavan pykälän säännöskohtaisista perusteluista.

Oulun käräjäoikeus, Suomen Lakimiesliitto ja Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestö katsoivat, että kohtuullistamisharkinnassa tulisi voida ottaa huomioon muitakin arviointikriteereitä kuin ne, jotka on mainittu niin ehdotettavassa kuin voimassa olevassakin pykälässä.

Jatkovalmistelussa on kuitenkin pidetty perusteltuna kohtuullistamisen ankkuroimista pykälässä jo nykyään mainittuihin kolmeen tekijään. Lainkohdassa mainitut arviointikriteerit kattavat suuren joukon tapahtumainkulkuja. Kohtuullistamismahdollisuuden laajentaminen tästäkin voisi johtaa epäyhtenäiseen oikeuskäytäntöön ja horjuttaa täyden korvauksen periaatteen asemaa pääsääntönä. Lakivaliokunta on katsonut, että oikeusjärjestyksen on ensi sijassa suojattava riita-asiaa oikeassa olevaa tahoa ja ettei ole oikein, että saadakseen oikeutta asianosaisen on pääsääntöisesti maksettava siitä oikeudenkäyntikuluja (LaVM 26/1998 vp s. 3). Uusien perusteiden lisäämiseen tulisi suhtautua pidättyvästi siitäkin syystä, että lainkohtaa voidaan soveltaa viran puolesta.

Asian oikeudellisen epäselvyyden merkityksestä oikeudenkäyntikuluratkaisussa säädetään erikseen oikeudenkäymiskaaren 21 luvun 8 a §:ssä. Korkeimman oikeuden linjauksen mukaan pykälää voidaan soveltaa, vaikka hävinnyt asianosainen ei olisi sitä vaatinutkaan, kunhan hävinneen asianosaisen lausumista voidaan päätellä hänen vastustaneen vastapuolen oikeudenkäyntikuluvaatimusta (KKO 2005:15).

Kuluttajaliitto ry ehdotti, että pykälän säännöskohtaisissa perusteluissa viitattaisiin tiettyjen ratkaisusuositusta antavien lautakuntien sijaan yleisesti kaikkiin sellaisiin lautakuntiin. Jatkovalmistelussa pykälän säännöskohtaisia perusteluja on tarkennettu ehdotetulla tavalla.

Eduskunnan oikeusasiamies, Rovaniemen hovioikeus, Itä-Uudenmaan käräjäoikeus, Suomen Lakimiesliitto ja apulaisprofessori Mika Launiala pitivät tärkeänä korostaa tuomioistuimen velvollisuutta kuulla asianosaisia ennen korvausvelvollisuuden kohtuullistamista viran puolesta. Kuulemisperiaatteen tärkeyden vuoksi pykälän säännöskohtaisiin perusteluihin on jatkovalmistelussa tehty selventävä lisäys.

Oikeudenkäyntikuluarvio. Mietinnössä ehdotettiin äänestyksen jälkeen, että lakiin otettaisiin säännös oikeudenkäyntiasiamiehen ja -avustajan velvollisuudesta antaa päämiehelleen eräissä tilanteissa arvio tämän oikeudenkäyntikulujen todennäköisestä määrästä.

Enemmistö lausunnonantajista suhtautui ehdotukseen myönteisesti tai neutraalisti. Silti vain harvat katsoivat oikeudenkäyntikuluarviolla olevan mainittavaa vaikutusta asianosaisten tietoisuuteen omasta oikeudenkäyntikuluriskistään. Osa lausunnonantajista piti säätämistä epätarkoituksenmukaisena. Sen myös katsottiin voivan päinvastoin jopa heikentää asianosaisen oikeudenkäyntikulujensa määrästä saaman informaation laatua.

Syistä, jotka esitetään muita toteuttamisvaihtoehtoja koskevassa jaksossa, on jatkovalmistelussa päädytty siihen, että oikeudenkäyntikuluarviosta ei esitetä säädettäväksi.

Oikeudenkäymiskaaren 21 luvun 8 §. Lausunnonantajilla ei ollut lausuttavaa ehdotuksesta tehdä oikeudenkäymiskaaren 21 luvun 8 §:ään eräitä teknisluontoisia muutoksia.

7 Säännöskohtaiset perustelut

21 luku Oikeudenkäyntikuluista

8 §. Pykälän 2 momentin mukaan oikeudenkäyntikulujen korvaukselle on vaadittaessa määrätävä vuotuista viivästyskorkoa korkolain 4 §:n 3 momentissa tarkoitetun korkokannan mukaan siitä lähtien, kun kuukausi on kulunut korvauksen tuomitsemispäivästä.

Korkolain 4 §:n 3 momentti on kumottu lailla 340/2002. Tuon lain siirtymäsäännöksen mukaan silloin, jos muualla lainsäädännössä viitataan korkolain 4 §:n 3 momenttiin, on kyseisen säännöksen asemesta noudatettava korkolain 4 §:n 1 momenttia.

Sääntelyn selkeyttämiseksi momentin viittaus korkolakiin ehdotetaan korjattavaksi siirtymäsäännöksen mukaiseksi. Näin momentista ilmeni suoraan, että siinä tarkoitettun viivästyskoron korkokannasta säädetään korkolain 4 §:n 1 momentissa. Tekninen muutos ei vaikuttaisi momentissa tarkoitettun viivästyskoron korkokannan suuruuteen.

Momenttiin ehdotetaan samalla lisättäväksi siitä puuttuva korkolain säädösnumero. Lisäksi sen ruotsinkieliseen versioon tehtäisiin kielellinen tarkistus.

8 b §. Pykälä koskee oikeudenkäynnin hävinneen asianosaisen oikeudenkäyntikulujen korvausvelvollisuuden kohtuullistamista. Se antaa tuomioistuimelle mahdollisuuden alentaa hävinneen asianosaisen maksettavaksi tuomittavien oikeudenkäyntikulujen määrää siitä, mikä se luvun muiden säännösten mukaan olisi. Lainkohtaa sovelletaan viran puolesta, joten oikeudenkäyntikuluvastuuta voidaan sen nojalla kohtuullistaa, vaikka hävinnyt asianosainen olisi myöntänyt vastapuolen oikeudenkäyntikulujen määrän oikeaksi (HE 107/1998 vp s. 20).

Kuten nykytilaa ja sen arviointia koskevista jaksoista tarkemmin ilmenee, oikeudenkäyntikulujen korvausvelvollisuuden kohtuullistaminen pykälän nojalla on tällä hetkellä harvinaista. Säännöksen ei voida siksi katsoa tehokkaasti estävän kohtuuttomia kuluvastuutilanteita. Sen vuoksi pykälää olisi syytä muuttaa niin, että hävinneen asianosaisen maksettavaksi tuomittavien oikeudenkäyntikulujen määrää voitaisiin alentaa viran puolesta nykyistä useammin.

Tässä tarkoituksessa ehdotetaan ensiksikin pykälän kieliasua uudistettavaksi niin, että siitä kävisi selvästi ilmi kohtuullistamisen olevan tuomioistuimen velvollisuus silloin, kun asianosaisen velvoittaminen korvaamaan vastapuolen oikeudenkäyntikulut täysimääräisesti olisi säännöksessä tarkoitettulla tavalla kohtuutonta.

Toiseksi ehdotetaan, että maksettavaksi tuomittavan määrän alentamisen edellytyksenä olevalta kohtuuttomuudelta ei enää vaadittaisi ilmeisyyttä. Kohtuullistamista puoltavien näkökohtien ei siten tulisi jatkossa olla samalla tavalla erityisen painavia kuin nykyään, jotta maksettavaksi tuomittavien oikeudenkäyntikulujen määrän alentaminen viran puolesta tulisi kysymykseen.

Kohtuuttomuuden arviointiperusteita olisivat jatkossakin oikeudenkäyntiin johtaneet seikat, asianosaisten asema ja asian merkitys, joilla tarkoitettaisiin samaa kuin voimassa olevassa laissa. Oikeudenkäyntikuluratkaisun kohtuullisuutta tulisi edelleen harkita niiden kaikkien näkökulmasta.

Olennaista olisi arvioida täysimääräisen oikeudenkäyntikuluvastuun kohtuullisuutta kokonaisuutena. Kohtuullistaminen olisi sitä perustellumpaa, mitä useampi pykälässä mainittu tekijä puhuisi sen puolesta. Ei kuitenkaan edellytettäisi, että niistä jokainen puoltaisi kohtuullistamista. Riittävää olisi, että yhden tai useamman kohtuullistamista puoltavan tekijän painoarvo olisi kokonaisarvioinnissa kohtuullistamista vastaan puhuvien arviointiperusteiden painoarvoa suurempi.

Tämä tarkoittaisi sitä, että maksettavaksi tuomittavien oikeudenkäyntikulujen määrää voitaisiin alentaa myös tasavertaisten asianosaisten välillä. Siihen voisi olla aihetta jo oikeudenkäyntiin johtaneiden seikkojen perusteella esimerkiksi silloin, kun voittanut asianosainen ei olisi lainkaan myötävaikuttanut asian selvittämiseen ennen oikeudenkäyntiä. Samoin kohtuullistaminen

voisi olla mahdollista pelkästään asian merkityksen perusteella esimerkiksi silloin, kun asia koskee hävinneen asianosaisen vakavaa vammautumista tai kun asianosainen tuomitaan hänen kotinaan käytetyn tai kodikseen hankitun asunnon kaupan purkua koskevassa asiassa huomattavaan korvausvastuuseen. Kohtuullistaminen silloin, kun vain yksi arviointiperuste puoltaisi sitä, edellyttäisi kuitenkin aina sitä, etteivät muut huomioon otettavat seikat erityisesti puhuisi kohtuullistamista vastaan.

Kohtuullistaminen voisi olla jatkossakin perusteltua myös kuluttajan hävitessä jutun, jonka kuluttajariitalautakunta olisi aikaisemmin ratkaissut hänen edukseen, vaikka asian merkitys ei olisi erityisen suuri (HE 107/1998 vp s. 20–21). Vastaava tilanne voisi syntyä myös silloin, jos jutun jossakin muussa ratkaisusuositusta antavassa lautakunnassa, kuten liikenne- ja potilasvahinkolautakunnassa, voittonut häviäisi saman asian kärjäoikeudessa.

Oikeudenkäyntikulujen suuri määrä ei sen sijaan edelleenkaan olisi sellaisenaan peruste alentaa hävinneen asianosaisen maksettavaksi tuomittavien oikeudenkäyntikulujen määrää. Arvioitaessa asian merkitystä voitaisiin silti jatkossakin punnita oikeudenkäyntikulujen määrää suhteessa riidan kohteeseen (HE 107/1998 vp s. 21).

Kysymys olisi jatkossakin poikkeussäännöksestä. Tarkoitus ei olisi, että oikeudenkäyntikuluvastuun kohtuullistaminen viran puolesta muodostuisi pääsäännöksi esimerkiksi erilaisessa asemassa olevien asianosaisten, kuten kuluttajan ja elinkeinonharjoittajan, välisessä suhteessa, vaan maksettavaksi tuomittavien oikeudenkäyntikulujen määrän alentaminen edellyttäisi aina kaikki säännöksessä mainitut tekijät huomioon ottavaa kokonaisarviointia. Korvattavien oikeudenkäyntikulujen määrä ja niiden korvausvelvollisuuden jakautuminen ratkeaisivat edelleen lähtökohtaisesti muiden oikeudenkäymiskaaren 21 luvun pykälien ja asianosaisten tahdonilmaistujen perusteella.

Kysymys siitä, kuinka paljon maksettavaksi tuomittavaa määrää tulisi säännöksen soveltuessa alentaa, ratkaistaisiin jatkossakin pykälässä mainittujen kohtuuttomuuden arviointiperusteiden perusteella. Mitä enemmän aihetta kohtuullistamiselle olisi, sitä pienemmäksi maksettavaksi tuomittava määrä tulisi alentaa. Tuomioistuimien voisi myös vapauttaa hävinneen asianosaisen kaikesta vastapuolen oikeudenkäyntikulujen korvausvelvollisuudesta, mikä tarkoittaisi sitä, että kumpikin asianosainen pitäisi omat oikeudenkäyntikulunsa vahinkonaan. Lopputulos ei kuitenkaan saisi muodostua kohtuuttomaksi voittaneenkaan asianosaisen kannalta. Maksettavaksi tuomittavien oikeudenkäyntikulujen määrää tulisi alentaa vain siinä määrin kuin se olisi tarpeen kohtuuttomuuden poistamiseksi.

Kuulemisperiaatteesta johtuu, että tuomioistuimien tulisi, kuten tälläkin hetkellä, harkitessaan maksettavaksi tuomittavien oikeudenkäyntikulujen määrän alentamista viran puolesta varata asianosaisille tilaisuus lausua käsityksensä asiasta.

8 Lakia alemman asteinen sääntely

Ehdotettaviin säännöksiin ei sisälly asetuksenantovaltuuksia, eikä niillä kumottaisi lakia alemman asteista sääntelyä.

9 Voimaantulo

Ehdotetaan, että laki tulee voimaan 1.5.2023. Lakiehdotuksen olisi perusteltua tulla voimaan ilman aiheetonta viivytyksiä. Sen hyväksymisen ja voimaantulon välissä olisi kuitenkin syytä olla muutama kuukausi, jotta toimijat ehtisivät varautua uuteen lainsäädäntöön.

Oikeudenkäyntikuluja koskevan lainsäädännön muuttaminen vireillä olevien asioiden osalta ei yleensä ole perusteltua muun muassa siitä syystä, että se vaikuttaisi näiden juttujen asianosaisten perusteluihin odotuksiin siitä, miten heidän asiansa tullaan käsittelemään ja ratkaisemaan tuomioistuimessa. Perusteltujen odotusten merkitystä korostaa tässä tapauksessa se, että ehdotuksella laajennettaisiin tuomioistuimen toimivaltaa tehdä oikeudenkäyntikuluja koskeva ratkaisu viran puolesta riita-asioissa, joissa asianosaisten määräämisvalta on laaja. Näistä syistä oikeudenkäymiskaaren muutoslakiin olisi syytä ottaa siirtymäsäännös, jonka mukaan uutta lakia sovellettaisiin vasta sen voimaantulon jälkeen vireille tulevissa asioissa.

10 Toimeenpano ja seuranta

Lakiehdotuksen toimeenpano ei edellyttäisi erityisiä toimia.

Oikeusministeriö seuraa oikeudenkäyntikuluja ja muunkin oikeudenkäyntimenettelyä koskevan lainsäädännön toimivuutta yleisellä tasolla.

Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos ja Helsingin yliopiston Kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutti ovat tutkineet oikeusministeriön toimeksiannosta oikeudenkäyntikulujen määrien kehitystä pääkäsitellyssä ratkaistuissa riita-asioissa vuosina 1995, 2004, 2008 ja 2019. Seuraavan tutkimuksen tekeminen olisi aiheellista joitain vuosia ehdotettavan lain voimaantulon jälkeen.

11 Suhde muihin esityksiin

Esityksellä ei ole huomioon otettavia riippuvuuksia muista hallituksen esityksistä. Se ei myöskään liity valtion vuoden 2023 talousarvioesitykseen.

12 Suhde perustuslakiin ja säättämisjärjestys

12.1 Oikeusturva

Esitys on merkityksellinen etenkin oikeusturvaa koskevan perustuslain 21 §:n kannalta.

Perustuslain 21 §:n 1 momentin mukaan jokaisella on oikeus saada asiansa käsiteltyksi asianmukaisesti ja ilman aiheetonta viivytystä lain mukaan toimivaltaisessa tuomioistuimessa tai muussa viranomaisessa sekä oikeus saada oikeuksiaan ja velvollisuuksiaan koskeva päätös tuomioistuimen tai muun riippumattoman lainkäyttöelimen käsiteltäväksi. Pykälän 2 momentin mukaan käsittelyn julkisuus sekä oikeus tulla kuulluksi, saada perusteltu päätös ja hakea muutosta samoin kuin muut oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin ja hyvän hallinnon takeet turvataan lailla.

Perustuslain esitöiden mukaan pykälän 2 momentin luettelo oikeussuojatakeista ei ole tyhjentävä. Toisaalta säännös ei estä säättämästä lailla vähäisiä poikkeuksia näihin takeisiin, kunhan kyseiset poikkeukset eivät muuta oikeussuojatakeiden asemaa pääsääntönä eivätkä yksittäisessä tapauksessa vaaranna yksilön oikeutta oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin (HE 309/1993 vp s. 74).

Perustuslakivaliokunnan mukaan oikeudenkäyntikulujen korvaamisvelvollisuuden sääntely on merkityksellistä yksilön oikeusturvatakeisiin kuuluvien oikeuksien tosiasiallisten käyttömahdollisuuksien ja -edellytysten kannalta (PeVL 64/2002 vp s. 3). Perustuslakivaliokunta on katsonut, että hallinnollista rangaistusseuraamusta koskevassa oikeudenkäynnissä – josta ei siis nyt ole kysymys – perustuslain 21 §:n 2 momentissa tarkoitettuihin oikeusturvan takeisiin voidaan

katsoa kuuluvan myös oikeus saada kohtuullinen korvaus oikeudenkäyntikuluista, jos seuraamusta koskeva vaatimus hylätään lainvastaisena. Seuraamusvaatimuksen kohteena olevan oikeusturvaa olisi omiaan heikentämään se, jos hän joutuisi itse vastaamaan oikeudenkäyntikuluistaan myös tässä tilanteessa (PeVL 12/2019 vp s. 9).

Valituslupajärjestelmistä antamissaan lausunnoissa perustuslakivaliokunta on korostanut oikeusturvan saatavuuden tärkeyttä (esim. PeVL 16/2019 vp s. 3–4, PeVL 50/2018 vp s. 5, PeVL 55/2014 vp s. 3–4 ja PeVL 32/2012 vp s. 3).

Perustuslain suojaa nauttivina oikeussuojatakeina voidaan pitää myös niitä vaatimuksia, joita oikeudenmukaiselle oikeudenkäynnille on asetettu Euroopan ihmisoikeussopimuksessa sekä kansalaisyhteiskuntaoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskevassa kansainvälisessä yleissopimuksessa (HE 309/1993 vp s. 74). Edellä jaksossa 2.3 on tarkemmin selostettu, mitä ne edellyttävät oikeudenkäyntikuluja koskevalta sääntelyltä. Oikeustila voidaan tiivistää seuraavasti.

Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen mukaan pääsy tuomioistuimeen kuuluu Euroopan ihmisoikeussopimuksen oikeudenmukaista oikeudenkäyntiä koskevan 6 artiklan alaan, ja häviöjä maksaa -periaate voi rajoittaa sitä. Rajoitus voi kuitenkin olla hyväksyttävä, jos se osaltaan takaa hyvän oikeudenhoidon ja suojelee toisten asianosaisten oikeuksia. Hävinneen asianosaisen maksettavaksi tuomittujen oikeudenkäyntikulujen määrä on tekijä, joka tulee ottaa huomioon arvioitaessa sitä, onko periaatteen soveltaminen suhteellisuusperiaatteen mukaista. Liian suuret kustannukset voivat merkitä estettä saada asiansa tuomioistuimen käsiteltäväksi.

Euroopan neuvoston ministerikomitea on suositellut, että oikeudenkäynnin voittaneen asianosaisen tulisi muissa kuin erityisissä olosuhteissa saada hävinneeltä asianosaiselta korvaus kohtuullisista oikeudenkäyntikuluistaan. Suosituksen selitysmuistion kohdan 54 mukaan jäsenvaltioiden tulisi määritellä kansallisessa lainsäädännössään nämä erityiset olosuhteet, joissa tuomioistuimet voivat poiketa pääsäännöstä.

Kansalais- ja poliittisia oikeuksia koskevaa kansainvälistä yleissopimusta valvova YK:n ihmisoikeuskomitea on pitänyt yleissopimuksen 14 artiklan 1 kappaleen kannalta ongelmallisena sitä, että tuomioistuin tai muu viranomainen asettaisi yksilölle kuluvastuun, jonka vuoksi hänen pääsynsä tuomioistuimeen voisi tosiasiallisesti estyä.

Nyt käsiteltävänä oleva ehdotus merkitsisi sitä, että poikkeaminen täyden korvauksen periaatteesta olisi mahdollista aiempaa useammin. Jatkossa tuomioistuin voisi myös nykyistä laajemmin kohtuullistaa hävinneen asianosaisen kuluvastuuta viran puolesta. Ehdotus johtaisi siihen, että riita-asian oikeudenkäynnin hävinnyt asianosainen vapautettaisiin täysimääräisestä oikeudenkäyntikuluvastuusta nykyistä useammassa tapauksessa. Ehdotus mahdollistaisi kulukysymyksen ratkaisemisen yksittäisessä asiassa nykyistä joustavammin ja oikeudenmukaisemmin.

Ehdotus ei merkitsisi häviöjä maksaa -periaatteesta luopumista. Jatkossakin lähtökohta olisi, että riita-asian hävinneen asianosaisen tulisi korvata voittaneen asianosaisen tarpeellisista toimenpiteistä johtuneet kohtuulliset oikeudenkäyntikulut niin kuin oikeudenkäymiskaaren 21 luvun 1 §:ssä säädetään. Voittanut asianosainen saisi siis edelleen yleensä täyden korvauksen oikeudenkäyntikuluistaan. Hävinneen asianosaisen maksettavaksi tuomittavan määrän alentaminen olisi mahdollista vain silloin, kun lopputulos muodostuisi kohtuuttomaksi eräät laissa täsmällisesti määritellyt seikat huomioon ottaen. Maksettavaksi tuomittavien oikeudenkäyntikulujen määrää tulisi alentaa vain siinä määrin kuin se olisi tarpeen kohtuuttomuuden poistamiseksi.

Ehdotuksen voidaan arvioida pienentävän riita-asioiden oikeudenkäyntikuluriskiä, vähentävän kohtuuttomia kuluvastuutilanteita ja lisäävän oikeuden tosiasiallista saatavuutta. Ehdotus ei siten merkitsisi rajoitusta perustuslain 21 §:ssä turvattuihin oikeuksiin, vaan päinvastoin parantaisi ihmisten oikeusturvaa.

12.2 Omaisuuden suoja ja sopimusvapaus

Perustuslain 15 §:n mukaan jokaisen omaisuus on turvattu. Omaisuudensuojaan voidaan kuitenkin säätää rajoituksia perusoikeuksien yleisten rajoitusedellytysten mukaisesti. Niitä ovat vaatimukset lailla säätämisestä, lain täsmällisyydestä ja tarkkarajaisuudesta, rajoituksen hyväksyttävyydestä, rajoituksen suhteellisuudesta, perusoikeuden ydinalueen koskemattomuudesta, oikeusturvajärjestelyjen riittävydestä ja ihmisoikeusvelvoitteiden noudattamisesta (PeVM 25/1994 vp s. 5).

Euroopan ihmisoikeussopimuksen 1 lisäpöytäkirjan 1 artiklan mukaan jokaisella luonnollisella tai oikeushenkilöllä on oikeus nauttia rauhassa omaisuudestaan. Keneltäkään ei saa riistää hänen omaisuuttaan paitsi julkisen edun nimissä ja laissa määrättyjen ehtojen sekä kansainvälisen oikeuden yleisten periaatteiden mukaisesti. Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen mukaan sopimusvaltioilla on laaja harkintavalta omaisuudensuojasäännöksessä tarkoitettun julkisen edun määrittelyssä (ks. esim. suuren jaoston ratkaisut J.A. Pye (Oxford) Ltd ja J.A. Pye (Oxford) Land Ltd v. Yhdistynyt kuningaskunta 30.8.2007, kohta 75 ja Lekić v. Slovenia 11.12.2018, kohta 108; häviöjä maksaa -periaatteen osalta myös Cindrić and Bešlić v. Kroatia 6.9.2016, kohdat 94–98).

Sopimusvapaudesta ei ole nimenomaisesti säädetty perustuslaissa. Sopimusvapaus kuitenkin saa suojaa tietyssä määrin omaisuudensuojaa turvaavan yleislausekkeen kautta, jonka on katsottu jossain määrin turvaavan myös sopimussuhteiden pysyvyyttä (HE 309/1993 vp s. 62, PeVL 15/2004 vp s. 4–5 ja PeVL 26/2008 vp s. 2). Näin myös sopimusvapauteen kohdistuvien rajoitusten perustuslainmukaisuus ratkaistaan perusoikeuksien yleisten rajoitusedellytysten perusteella.

Ehdotus oikeudenkäymiskaaren 21 luvun 8 b §:n muuttamisesta tarkoittaisi sitä, että oikeudenkäynnin hävinnyt asianosainen voitaisiin vapauttaa yksityisoikeudellisesta suorituksesta vastapuolelleen nykyistä lievemmin edellytyksin. Ratkaisu voitaisiin tehdä viran puolesta eli hävinneen asianosaisen myöntämisestä riippumatta. Se merkitsisi puuttumista määräämisperiaatteen, jonka mukaan oikeudenkäynnin asianosainen itse ratkaisee, haluaako hän oikeussuojaa ja missä laajuudessa hän sitä haluaa. Määräämisperiaatetta puolestaan voidaan pitää sopimusvapauden prosessioikeudellisena ulottuvuutena.

Oikeudenkäynnin voittaneen asianosaisen näkökulmasta ehdotus merkitsisi sitä, että hän joutuisi nykyistä useammin maksamaan omia oikeudenkäyntikulujaan huolimatta siitä, että hänen on katsottu olleen asiassa oikeassa. Hän ei siis saisi vastapuoleltaan täyttä korvausta siitä vahingosta, jonka oikeudenkäynnin hävinnyt asianosainen on hänelle aiheuttanut ja jonka korvaamista hävinnyt asianosainen ei aina ole määrältään vastustanut.

Arvioitaessa ehdotuksen perustuslainmukaisuutta tästä näkökulmasta voidaan ensin kiinnittää huomiota siihen, että se ei olisi luonteeltaan uudenlaista lainsäädäntöä. Maksettavaksi tuomitettavien oikeudenkäyntikulujen määrän alentaminen viran puolesta on mahdollista jo voimassa olevan oikeudenkäymiskaaren 21 luvun 8 b §:n nojalla. Ehdotus merkitsisi ainoastaan säännöksen soveltamiskynnyksen madaltamista.

Kysymys olisi silti jatkossakin poikkeussäännöksestä. Tuomioistuimien alentaisi maksettavaksi tuomittavaa määrää viran puolesta vain silloin, jos täysimääräinen oikeudenkäyntikuluvollisuus olisi laissa säädettyt seikat huomioon ottaen kohtuuton lopputulos. Oikeudenkäyntikulujen korvausvelvollisuuden jakautuminen ja korvattavien oikeudenkäyntikulujen määrä määräytyisivät edelleen pääsääntöisesti asianosaisten tahdonilmaisujen ja oikeudenkäymiskaaren 21 luvun muiden säännösten perusteella.

Ehdotuksella on asiallisia yhtymäkohtia maksukyvyttömyysoikeuteen. Esimerkiksi konkurssissa tai yksityishenkilön velkajärjestelyssä velallinen saatetaan niin ikään vapauttaa myöntämänsä saatavan suorittamisesta. Perustuslakivaliokunnan mukaan tämä kajoaa väistämättä tavalla tai toisella velkojan asemaan velkasuhteesta johtuvien varallisuus oikeudellisten oikeuksien haltijana ja siten perustuslaissa turvattuun omaisuuden suojaan. Perustuslakivaliokunta on tästä huolimatta vakiintuneesti katsonut maksukyvyttömyysoikeudellisen lainsäädännön olevan lähtökohtaisesti saatettavissa voimaan tavallisella lailla. Omaisuuden suojaan kohdistuvan sääntelyn on kuitenkin oltava riittävän tarkkarajaista ja täsmällistä. Sääntelyn on lisäksi otettava eri osapuolten oikeudet ja velvollisuudet oikeasuhtaisesti huomioon esimerkiksi niin, ettei se muodostu jonkun osapuolen kannalta kohtuuttomaksi taikka perusteettomasti jotakuta syrjiväksi tai suosivaksi (esim. PeVL 69/2018 vp s. 2, PeVL 13/2003 vp s. 2, PeVL 33/2002 vp s. 2 ja PeVL 23/1992 vp s. 2).

Tämän ehdotuksen voidaan arvioida pienentävän oikeudenkäyntikuriskia ja parantavan siten oikeuden tosiasiallista saatavuutta. Ehdotuksen tavoitteet saavat suojaa perustuslain 21 §:stä ja Suomea sitovista kansainvälisistä ihmisoikeusvelvoitteista siten kuin edellisessä jaksossa ja jaksossa 2.3 tarkemmin kerrotaan. Häviöjä maksaa -periaatteen joustamatonta tulkintaa on pidetty oikeusturvasyistä ongelmallisena, ja ehdotus lisäisi tuomioistuimen mahdollisuuksia poiketa siitä. Perustuslakivaliokunta on korostanut myös oikeuden saatavuuden merkitystä (esim. PeVL 16/2019 vp s. 3–4, PeVL 50/2018 vp s. 5 ja PeVL 32/2012 vp s. 3).

Ehdotuksella pyritään helpottamaan oikeudenkäynnin hävinneen asianosaisen asemaa ja vähentämään kohtuutonta kuluvastuuta. Ehdotus on painavan yhteiskunnallisen tarpeen vaatima. Ehdotettu säännös ei johtaisi kohtuuttomuuteen myöskään voittaneen asianosaisen näkökulmasta. Ehdotus on siis oikeasuhtainen, ja sille on perusoikeusjärjestelmän kokonaisuuden kannalta hyväksyttävät perusteet.

Ehdotus merkitsisi omaisuudensuojaan ja sopimusvapauteen puuttumista vain oikeudenkäyntikulujen korvausvelvollisuuden osalta. Sen ei siksi voida katsoa koskevan näiden perusoikeuksien ydinaluetta. Maksettavaksi tuomittavien oikeudenkäyntikulujen määrän alentamisesta viran puolesta säädetäisiin täsmällisesti ja tarkkarajaisesti lain tasolla. Tuomioistuimen kohtuullistamisratkaisusta voisi hakea muutosta siten kuin oikeudenkäymiskaaressa säädetään.

12.3 Johtopäätös

Edellisistä jaksoista ilmenevän perusteella esitykselle ei ole perustuslain 15 §:stä tai 21 §:stä johtuvaa estettä. Se ei myöskään ole Suomea sitovien kansainvälisten ihmisoikeussopimusten vastainen. Lakiehdotus voidaan käsitellä tavallisen lain säätämisyjärjestyksessä.

Ponsi

Edellä esitetyn perusteella annetaan eduskunnan hyväksyttäväksi seuraava lakiehdotus:

Laki

oikeudenkäymiskaaren 21 luvun 8 ja 8 b §:n muuttamisesta

Eduskunnan päätöksen mukaisesti
muutetaan oikeudenkäymiskaaren 21 luvun 8 §:n 2 momentti ja 8 b §,
sellaisina kuin ne ovat, 21 luvun 8 §:n 2 momentti laissa 285/1995 ja 21 luvun 8 b § laissa
368/1999, seuraavasti:

21 luku

Oikeudenkäyntikuluista

8 §

Oikeudenkäyntikulujen korvaukselle on vaadittaessa määrättävä vuotuista viivästyskorkoa korkolain (633/1982) 4 §:n 1 momentissa tarkoitetun korkokannan mukaan siitä lähtien, kun kuukausi on kulunut korvauksen tuomitsemispäivästä.

8 b §

Tuomioistuimen tulee viran puolesta alentaa asianosaisen maksettavaksi tuomittavien oikeudenkäyntikulujen määrää, jos asianosaisen velvoittaminen korvaamaan vastapuolen oikeudenkäyntikulut olisi oikeudenkäyntiin johtaneet seikat, asianosaisten asema ja asian merkitys huomioon ottaen kokonaisuutena arvioiden kohtuutonta.

Tämä laki tulee voimaan päivänä kuuta 20 .

Ennen tämän lain voimaantuloa vireille tulleeseen asiaan sovelletaan tämän lain voimaan tullessa voimassa olleita säännöksiä.

Helsingissä 6.10.2022

Pääministeri

Sanna Marin

Oikeusministeri Anna-Maja Henriksson

Laki

oikeudenkäymiskaaren 21 luvun 8 ja 8 b §:n muuttamisesta

Eduskunnan päätöksen mukaisesti
muutetaan oikeudenkäymiskaaren 21 luvun 8 §:n 2 momentti ja 8 b §,
sellaisina kuin ne ovat, 21 luvun 8 §:n 2 momentti laissa 285/1995 ja 21 luvun 8 b § laissa
368/1999, seuraavasti:

Voimassa oleva laki

Ehdotus

21 luku

21 luku

Oikeudenkäyntikuluista

Oikeudenkäyntikuluista

8 §

8 §

Oikeudenkäyntikulujen korvaukselle on vaadittaessa määrättävä vuotuista viivästyskorkoa korkolain 4 §:n 3 momentissa tarkoitettun korkokannan mukaan siitä lähtien, kun kuukausi on kulunut korvauksen tuomitsemispäivästä.

Oikeudenkäyntikulujen korvaukselle on vaadittaessa määrättävä vuotuista viivästyskorkoa korkolain (633/1982) 4 §:n 1 momentissa tarkoitettun korkokannan mukaan siitä lähtien, kun kuukausi on kulunut korvauksen tuomitsemispäivästä.

8 b §

8 b §

Jos asianosaisen velvoittaminen korvaaan vastapuolen oikeudenkäyntikulut huomioon ottaen oikeudenkäyntiin johtaneet seikat, asianosaisten asema ja asian merkitys olisi kokonaisuutena arvioiden ilmeisen kohtuutonta, tuomioistuimien voi viran puolesta alentaa asianosaisen maksettavaksi tuomittavien oikeudenkäyntikulujen määrää.

Tuomioistuimen tulee viran puolesta alentaa asianosaisen maksettavaksi tuomittavien oikeudenkäyntikulujen määrää, jos asianosaisen velvoittaminen korvaamaan vastapuolen oikeudenkäyntikulut olisi oikeudenkäyntiin johtaneet seikat, asianosaisten asema ja asian merkitys huomioon ottaen kokonaisuutena arvioiden kohtuutonta.

Tämä laki tulee voimaan päivänä kuuta 20

Ennen tämän lain voimaantuloa vireille tulleeseen asiaan sovelletaan tämän lain voimaan tullessa voimassa olleita säännöksiä.
